

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК: 658.787.5+631.162(575.3)

ББК 65.9 (2 тоҷик)

P-47

РАҶАБОВ ОЛИМХОН ҚУРАХОНОВИЧ

**ТАҲЛИЛИ ОМОРИИ ШУҒЛИ АҲОЛӢ ВА БОЗОРИ МЕҲНАТ ДАР
ШАРОИТИ МИНТАҚАҲОИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи
илмии доктори фалсафа (PhD) -
доктор аз рӯи ихтисоси 6D051200-Омор

ДУШАНБЕ–2022

Диссертатсия дар кафедраи «Баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит»-и факултети иқтисодиёт ва менеҷмент (ҳоло менеҷмент ва ҳуқуқи тиҷоратӣ)-и Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Хушвахтзода Қобилҷон Хушвахт,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризи расмӣ:

Усманова Туфа Чумаевна, доктори
илмҳои иқтисодӣ, профессор, мудири
кафедраи назарияи иқтисод ва иқтисодиёти
рушди Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

Солиев Бехруз Назарович, номзади илмҳои
иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи молия
ва андозбандии Донишгоҳи байналмилалӣ
сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар:

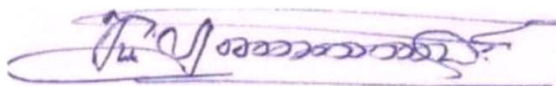
Кафедраи омили Донишгоҳи давлатии
молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия санаи «13» октябр соли 2022, соати 14⁰⁰ дар маҷлиси шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-003 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Буни Ҳисорак) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферати он дар китобхонаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи « ____ » « _____ » соли 2022 тавзеъ шуда аст.

Котиби илмии шӯрои
Диссертатсионӣ
д.и.и., профессор

(А.К. Қурбонов)

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ аз он бармеояд, ки иқтидорҳои бозори меҳнат дар минтақаҳои ҷумҳурӣ нобаробар ҷойгир шудаанд. Ҷунончи, тибқи маълумотҳои оморӣ ба ҳолати январи соли 2020 ҳудуди вилояти Хатлон 24,7 ҳаз. км² буда, дар он 3348,3 ҳазор нафар ё 35,9%-и шумораи умумии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат мекунад. Аз ҳисоби афзоиши баланди таваллуд (28,5%) ва афзоиши табиӣ аҳоли (25%) шумораи аҳолии қобили меҳнат зиёд шуда, то 1902,5 ҳазор нафар расидааст, ки 56,8%-и шумораи умумии аҳолиро ташкил мекунад. Агар афзоиши шумораи аҳоли дар солҳои 2018-2019-ум 76,3 ҳазор нафар ё 2,4%-ро ташкил карда бошад, пас афзоиши аҳолии қобили меҳнат 38,2 ҳазор нафар ё 2%-ро ташкил мекунад.¹ Дар ВМКБ, ки 44,5%-и масоҳати Тоҷикистонро дар бар гирифтааст, шумораи аҳолии он 228,9 ҳазор нафар ё 2,5%-и шумораи умумии аҳолии мамлакатро ташкил медиҳад. Нишондиҳандаҳои бозори меҳнати ВМКБ бо хусусиятҳои хоси худ аз дигар минтақаҳо тафовут дорад. Ҷунончи, дар ин минтақа сол то сол шумораи қувваи корӣ ва аҳолии машғул қоҳиш ёфта, шумораи бекорон афзоиш меёбад. Яъне, бо таъсири омилҳои демографӣ (афзоиши табиӣ аҳоли 13,9% дар январи соли 2020) ва дигар шароитҳо, нишондиҳандаҳои бозори меҳнат аз дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ тафовут дорад. Аз ин рӯ, масъалаи тафовути минтақавии бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳоли рушд қарор дорад.

Бояд қайд кард, ки бо мақсади аниқ кардани самтҳои асосии рушди бозори меҳнат гузаронидани мониторинги доимӣ, омӯзиши ҷараён ва шакли рушди нишондиҳандаҳои асосии оморӣ махсусан муҳим аст. Ҳамаи гуфтаҳои боло аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқоти диссертатсиониро тасдиқ намуда, барои татбиқи таҳқиқоти оморӣ дар ин самт заминаҳо фароҳам меоранд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Равиши низомӣ ба таҳлили вазъи кунунии бозори меҳнат ва мушаххас намудани самтҳои афзалиятноки рушди он чи дар сатҳи минтақавӣ ва чи дар сатҳи маҳаллӣ дар асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ суғурта мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Олоти концептуалии бозори меҳнат, сохтори он, хусусиятҳо ва шуғли истеҳсолӣ дар қорҳои олимони зерин баррасӣ шудааст: Ҷ.Дунлоп, Ҷ.М. Кейнс, Ҷ.Кларк, Д.Рикардо, К.Маркс, А.Пигу, М.Пиоре, Ҷ.Б. Сей, А. Смит, Р. Солоу, Ҷ. Хикс ва дигарон.

Дар қорқард ва таҳияи методологияи таҳқиқи оморӣ шуғли аҳоли саҳми бештарро дар соҳаи оморӣ иқтисодӣ-иҷтимоӣ ба муҳаққиқони зерин мансуб меҳисобанд: Н.А. Волгина, С.Г. Михнев, Т.Н. Агапова, О.Э. Башина, В.С. Боровик, Г.Л. Громько, М.И. Глинский, И.И. Елисеева, Е.А. Ефимова, Е.В.

¹Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 2020.– с.26-32

Зарова, Н.В. Зубаревич, А.Г. Коровкин, О.В. Кучмаев, Л.И. Ниворожкина, А.Ю. Ошепков, Н.М. Римашевский ва дигарон.

Дар корҳои илми Д.С. Амонова, Ш. Дўстбоев, Э.Ш. Зарипов, С.Ҷ. Комилов, Д.Б. Қодирзода, С.Ҷ. Мутиева, А.А. Мирзоалиев, Т. Низомова, С.Ф. Низомов, Р.К. Рачабов, Р.К. Раҳимов Г.Г. Саломова, Ҳ. Умаров, Р. Улмасов, Т.Ҷ. Усмонова, Ҳ.Н. Фақеров, И.А Шамсов ва дигарон ташаккули муносибатҳои нави иҷтимоӣ-меҳнатӣ дар сатҳи бозори меҳнати милли бо назардошти таъсир ба сатҳ ва сифати зиндагии аҳоли, таҳқиқ гардидааст.

Дар корҳои илмӣ-таҳқиқоти олимони зерини ватанӣ: Қ.Х. Хушвахтзода, Н.Н. Солиев, С.С. Мирзоев, Ф.М. Аҳмадов, Ф.М. Ашуров ва дигарон ҷабҳаҳои омории масъалаи мазкур мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Лекин, сарфи назар аз он, ки ҷабҳаҳои алоҳидаи бозори меҳнат нисбатан мавриди таҳқиқот қарор гирифтаанд, дар шароити кунунии рушди иқтисодиёт барои ҳаматарафа ё комплексӣ арзёбӣ намудани ҳолати шуғл ва дигар нишондиҳандаҳои бозори меҳнат, зарурати таҳқиқи омории онҳо на танҳо дар сатҳи ҷумҳурӣ, балки дар минтақаҳои алоҳида ба миён меояд. Зеро, самаранокии нишондиҳандаҳои сатҳи ҷумҳурӣ аз дуруст арзёбӣ кардани нишондиҳандаҳои минтақавӣ вобастагӣ дорад.

Дар натиҷа, вобаста ба тағйир ёфтани вазъи умумӣ ва саҳмгирии иқтисодиёти Тоҷикистон ҳамчун қисми ҷудонашавандаи бозори ҷаҳонӣ, диққати олимони ватанӣ ба омӯзиши мушкилоти мухталифи бозори меҳнат ва рушди иқтисоди ҷаҳонӣ равона карда шуд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқоти кафедраи «Баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит»-и факултети иқтисодиёт ва менеҷмент (ҳоло менеҷмент ва ҳуқуқи тижоратӣ)-и Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Объекти таҳқиқоти диссертатсионӣ шуғли аҳоли дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад.

Мавзӯи таҳқиқот чараёни ташаккулёбии нишондиҳандаҳо ва усулҳои таҳлили омории шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои он дар шароити муосир мебошад.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ баҳодихии омории шуғли аҳоли ва ошкор кардани омилҳои таъсиррасон ба он, муайян кардани самтҳои афзалиятноки афзоиши шуғл дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои он мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба ҳадафи гузошташуда дар диссертатсия масъалаҳои зерин гузошта шуданд:

1. омӯзиши назарияҳои муосири илмӣ оид ба шуғл ва бозори меҳнат, пешниҳод намудани мафҳуми омории онҳо дар заминаи хусусиятҳои рушди минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;

2. таҳқиқи омории методологияи нишондиҳандаҳои бозори меҳнат, пешниҳоди равиши методологӣ барои арзёбии омори вазъи бозори минтақавии меҳнат ва арзёбии муаммоҳои шуғли аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

3. муайян кардани дараҷаи тағйирёбии нишондиҳандаҳои шуғл дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ояндабинии онҳо, муқоисаи нишондиҳандаҳои бозори меҳнат ба як қатор давлатҳои ИДМ;

4. таҳлил, муқоиса ва ояндабинии нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат дар сатҳи минтақавӣ, ошкор кардани дараҷаи тағйирёбӣ ва хусусиятҳои онҳо;

5. ошкор сохтани омил ва шароитҳои ба тағйирёбии нишондиҳандаи шуғл таъсиррасон дар сатҳи минтақаҳои ҷумҳурӣ ва ояндабинии онҳо;

6. коркарди моделҳои иқтисодӣ-омории шуғли аҳоли ва пешниҳоди тавсияҳо оид ба самти афзалиятноки афзоиши шуғл дар шароити муосири бозори меҳнати Тоҷикистон.

Фарзияи таҳқиқоти диссертатсионӣ. Бо мақсади арзёбии вазъи бозори меҳнат ва муаммоҳои он дар шароити минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, муайян кардани дараҷаи таъсири омилҳо ба тағйирёбии нишондиҳандаҳо ва ояндабинии онҳо, ҳамзамон, ошкор кардани хусусиятҳои тағйирёбӣ ва рушди нишондиҳандаҳои бозори меҳнат, дар асоси истифодаи усулҳои муосири омории натиҷабароҳ доништа мешавад.

Асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертатсионӣ асарҳои олимони ватанию хориҷӣ ва маълумотҳои омори расмӣ ба шумор мераванд, ки ҷанбаҳои иқтисодии бозори меҳнатро таҷассум намуда, барои арзёбии омории шароит ва омилҳои таъсиррасон ба бозори меҳнат тавсия шудаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқоти диссертатсиониро усулҳои умумии илмӣ ва омории, усули банизомдарории ҷадвалӣ, усулҳои графикӣ, усули бузургҳои нисбӣ ва миёна, низоми нишондиҳандаҳои қаторҳои вақтӣ, усули муқоисаи омории, усули индексӣ, усулҳои ояндабинӣ: экстраполятсия, функцияи хаттӣ, экспоненциалӣ, муодилаи хатти рост, усулҳои таҳлили регрессионӣ ва коррелятсионӣ ташкил медиҳанд.

Сарчашмаи маълумоти таҳқиқоти диссертатсионӣ санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳифзи меҳнат, паёмҳои солони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, барномаҳо ва Стратегияҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои таҳқиқоти бӯҷаи хонаводаҳо,

маълумоти омории маҷмӯаҳо, барӯйхатгирии аҳоли ва дигар наҷрияхои даврии Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои таҳлилии СММ, Кумитаи омили байнидавлатии ИДМ, ҳисоботҳои Бонки умумичаҳонӣ ва Созмони ҷаҳонии меҳнат, маводи ҷопӣ ва электронии ВАО ва дигар маълумотҳои муаллиф, маводи илмӣ конфронсҳоро ба шумор меравад.

Пойгоҳи таҳқиқот. Корҳои таҳқиқотӣ дар назди кафедраи «Баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит»-и факултети иқтисодиёт ва менечмент (ҳоло менечмент ва ҳуқуқи тижоратӣ)-и Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон гузаронида шудааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот натиҷаҳои илмӣ зерин ба ҳисоб меравад:

1. Дар заминаи омӯзиши назарияҳои муосири илмӣ оид ба бозори меҳнат, мафҳуми омории бозори меҳнат ва шуғли аҳоли бо назардошти хусусиятҳои рушди минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омилҳои таъсиррасон пешниҳод гардид;

2. Таҳқиқи омории методологияи нишондиҳандаҳои бозори меҳнат гузаронида шуда, манбаъҳои асосии маълумот оид ба бозори меҳнат пешниҳод ва шуғли пурсамари аҳоли гурӯҳбандӣ гардидааст. Ҳамзамон равиши методологӣ барои арзёбии омили вазъи бозори минтақавии меҳнат ва арзёбии муаммоҳои шуғли пурсамари аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шуда, роҳҳои ҳалли онҳо таҳия гардидаанд;

3. Дараҷаи тағйирёбии нишондиҳандаҳои шуғл ва дигар нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуда, ояндабинии онҳо гузаронида шуд. Ҳамзамон, муқоисаи онҳо бо нишондиҳандаҳои бозори меҳнати як қатор мамлакатҳои ИДМ гузаронида шуда, дар ин замина сабаб ва тамоюли асосии нишондиҳандаҳо ошкор карда шуд;

4. Таҳлил ва муқоисаи нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат, ки дар сатҳи минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат гирифтаанд. Дар ин замина ошкор гардид, ки дараҷаи тағйирёбии нишондиҳандаҳо вобаста ба шароит ва омилҳои таъсиррасон дар минтақаҳо гуногун буда, бо хусусиятҳои хоси худ тафовутдоранд;

5. Омил ва шароитҳои ба тағйирёбии нишондиҳандаи шуғл таъсиррасон дар сатҳи минтақаҳои ҷумҳурӣ ошкор гардид ва ояндабинии нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат дар минтақаҳо гузаронида шуд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

➤ шарҳи мафҳуми омории бозори меҳнат ва шуғли аҳоли аз ҷониби муаллиф пешниҳод карда шуд;

➤ муаммоҳои шуғли аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардида, роҳҳои ҳалли онҳо таҳия шудаанд;

➤ сатҳи тағйирёбӣ ва тамоюли асосии нишондиҳандаи шуғл ва дигар нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор гардида, ояндабинии онҳо гузаронида шудааст;

➤ нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат дар минтақаҳои ҷумҳурӣ муқоиса гардида, хусусиятҳои хоси онҳо ошкор карда шудааст;

➤ таъсири омил ва шароитҳо ба тағйирёбии шуғл дар сатҳи минтақаҳо ошкор гардида, ояндабинии онҳо гузаронида шудааст;

Аҳамияти назариявии таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ пешниҳодҳои назариявӣ тавсияҳои амалии илман асосноккардашударо оид ба нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат, шуғли аҳоли, муаммоҳои он, бахусус, дар сатҳи минтақасоҳро фаро гирифтааст. Дар ҷабҳаи назариявии таҳқиқоти диссертатсионӣ, методологияи омории ҳисоби нишондиҳандаҳои бозори меҳнат ва шуғли аҳоли, санадҳои меъёрию ҳуқуқии дар ин самт татбиқшаванда, маълумотҳои расмӣ Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нишондиҳандаҳои асосии таҳқиқоти бучети хонаводаҳо истифода бурда шудаанд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки маводҳо, хулоса ва тавсияҳои илмӣ пешниҳодгардида, аз ҷониби Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бахшҳои он дар минтақаҳои ҷумҳурӣ ҳангоми таҳия ва татбиқи барномаҳои мусоидат ба шуғли аҳоли ва рушди бозори меҳнат истифода шаванд. Натиҷаҳои таҳқиқот ба истифодаи мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ ва шаҳрӣ дар раванди таҳияи стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоӣ - иқтисодӣ, муайян кардани самтҳои афзалиятноки рушди бозори меҳнат ва паст кардани шиддатнокии бекорӣ, нигаронида шуда, ҳамзамон дар мактабҳои олии, ҳангоми омӯзиши фанҳои тахассусӣ аз қабилӣ «Омори аҳоли», «Омори иҷтимоӣ-иқтисодӣ», «Омори бозори меҳнат» истифода шуда метавонанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар заминаи Фехристи ихтисосҳои илмӣ докторантура аз рӯи ихтисос, дараҷаҳои илмӣ доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯи ихтисоси **6D051200-Омор**, ки аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардидааст, иҷро шудааст. Диссертатсия, ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси **6D051200-Омор** мутобиқ аст: 1.2. Назарияҳо ва усулҳои асосии оморӣ; 1.11. Усулҳои коркарди ахбори оморӣ: таснифот ва гурӯҳбандӣ, усулҳои таҳлили зухуроти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва равандҳо, моделсозии оморӣ, таҳқиқоти конюктуралӣ иқтисодӣ, фаъолияти корӣ, ошкоркунии трендҳо ва давраҳо, ояндабинии тараққиёти зухурот ва ҷараёнҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ; 1.12. Методологияи мониторинги иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, таъминномаи омори идоракунии сохторҳои маъмурӣ-минтақавӣ. Инчунин нобаробарҳои

тараққиёти таъсисёбиҳои худудӣ; 1.16.Татқиқотҳои дақиқи омории бозтавлиди аҳоли, соҳаҳои ҷамъиятӣ, иқтисодӣ ва молиявӣ ҳаёти ҷамъиятӣ, ки ба ошкорнамоӣ, ҷенкунӣ, таҳлил, ояндабинӣ, моделсозии конъюктураи таъсисёбанда ва коркарди вариантҳои ояндабинии тараққиёти корхонаҳо, ташкилотҳо, соҳаҳои иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар давлатҳо пешбинӣ шудаанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумотҳо, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Хулоса ва тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаи таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ пешниҳод карда шудааст.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дарачаи илмӣ дар таҳқиқот.

Саҳми шахсии муаллиф аз таҳқиқи ҳамаҷонибаи тавсияҳои назариявӣ ва амалӣ оид ба муайян намудан ва арзёбии нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои он ба шумор рафта, коркард, таҳлил ва тавсияву хулосаҳо доир ба омӯзиши омории онҳо иборат мебошад. Натиҷаҳои алоҳидаи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар таҳияи ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва татбиқи барномаҳои иҷтимоӣ, метавонанд мавриди истифодаи васеъ қарор дода шаванд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия.

Натиҷаҳои асосӣ ва нуқтаҳои муҳими таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои илмӣ назариявӣ байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, инчунин дар конференсияҳои ҳарсолаи ҳаёти профессорону устодон ва кормандони Донишгоҳи давлатии Тиҷорати Тоҷикистон, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон доир гашта ироа гардидаанд. Нуқтаҳои муҳими таҳқиқоти диссертатсионӣ дар якҷанд конференсияҳои илмӣ назариявӣ байналхалқӣ ва ҷумҳуриявӣ маъруза карда шудааст. Бештари мақолаҳои довталаб дар солҳои 2017-2021, дар маводи конференсияҳои илмӣ амалии Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон рӯйи ҷоп омадаанд.

Интишор аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ 8 мақола (дар ҳаҷми 3,03. ҷ.ҷ. нашр гардидааст, ки аз ин 2.01. ҷ.ҷ. аз муаллиф буда) аз инҳо 7 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва тавсияҳо, номгӯи адабиёт иборат мебошад. Диссертатсия аз 164 саҳифаи матни ҷопӣ иборат буда, 21 диаграмма, 6 расм, 39 ҷадвал, 1 нақша ва 19 формуларо дар бар мегирад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи диссертатсия, дараҷаи таҳияи масъала, мақсад, вазифаҳо, предмет ва объекти тадқиқот, навоари илмӣ, аҳамияти назариявӣ, амалӣ ва тасдиқи натиҷаҳои диссертатсия ошкор карда шудааст.

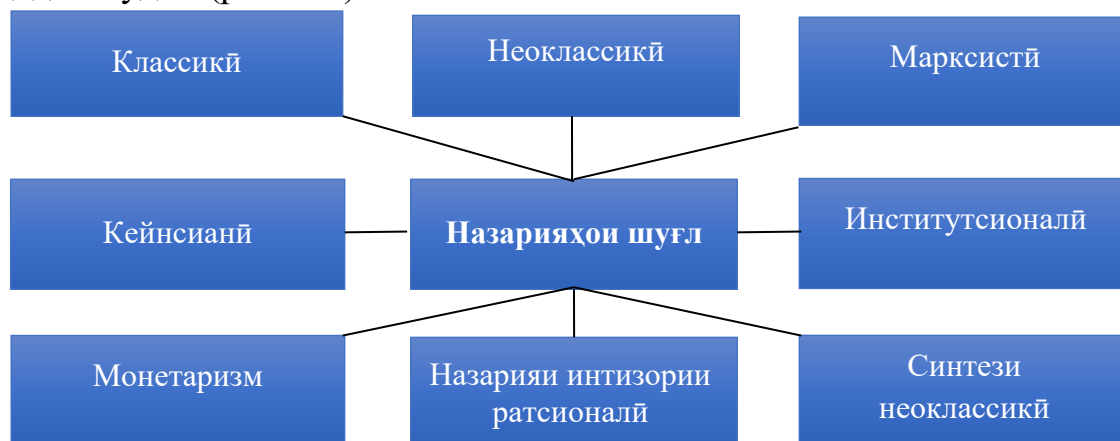
Дар боби якуми диссертатсия - «Асосҳои назариявии бозори меҳнат ва шуғли аҳоли ҳамчун объекти таҳқиқоти оморӣ», таҳқиқоти назариявии бозори меҳнат ва шуғли аҳоли дар шароити муосир дарҷ гардида, омӯзиши оморӣ методологияи нишондиҳандаҳои бозори меҳнат ва манбаъҳои асосии маълумот баррасӣ гардидааст. Ҳамзамон, дар ин боб муаммоҳои асосии бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва марҳилаҳои методологияи арзбӣи оморӣ вазъи бозори минтақавӣ меҳнат мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Дар боби дууми диссертатсия – «Таҳлили оморӣ шуғл дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», таҳқиқи оморӣ тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуда аст. Ҳамзамон дар боби мазкур, таҳлили оморӣ шуғл ва муқоисаи он дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон чараён гирифта, арзбӣи оморӣ шароит ва омилҳои ба нишондиҳандаҳои шуғл таъсиррасон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор гардидаанд.

Дар боби сеуми диссертатсия – «Истифодаи моделҳои иқтисодӣ-оморӣ дар таҳлили нишондиҳандаи шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон» моделсозии оморӣ нишондиҳандаи шуғл дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шудааст. Ҳамзамон ояндабинии нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ошкор кардани оқибатҳои он муайян гардидаанд. Дар ин замина самтҳои афзалиятноки афзоиши шуғл ва рушди бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардидаанд.

Дар қисмати хулосаи диссертатсия натиҷаҳои асосии илмӣ чамбаст гардида, тавсияҳои мушаххаси муаллиф оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо ва ҳалли муаммоҳои дар диссертатсия баррасишаванда дарҷ ёфтаанд.

Аксари олимони иқтисодчӣ дар таҳқиқотҳои худ, диққати асосиро ба омӯзиши муаммоҳои таҳлили бозори меҳнат ва шуғли аҳоли равона кардаанд. Дар ин замина, дар илмҳои ҷаҳонӣ якҷанд назарияҳои илмӣ комилан гуногун пешниҳод шудааст, мо дар шакли зерин назарияҳои иқтисодии шуғлро пешниҳод намудем (расми 1).

Расми 1.1. Назарияҳои иқтисодии шуғл

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси назарияҳои омӯхташуда

Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ маълум гардид, ки нишондиҳандаи шуғлноқӣ ва дигар нишондиҳандаҳои бозори меҳнат дар зерӣ таъсири шароит ва омилҳои гуногун тағйир меёбад. Дар заминаи омӯзиши назарияҳои муосири илмӣ оид ба бозори меҳнат, мафҳуми оморӣ бозори меҳнат ва шуғли аҳолиро дар шакли зерин пешниҳод менамоем:

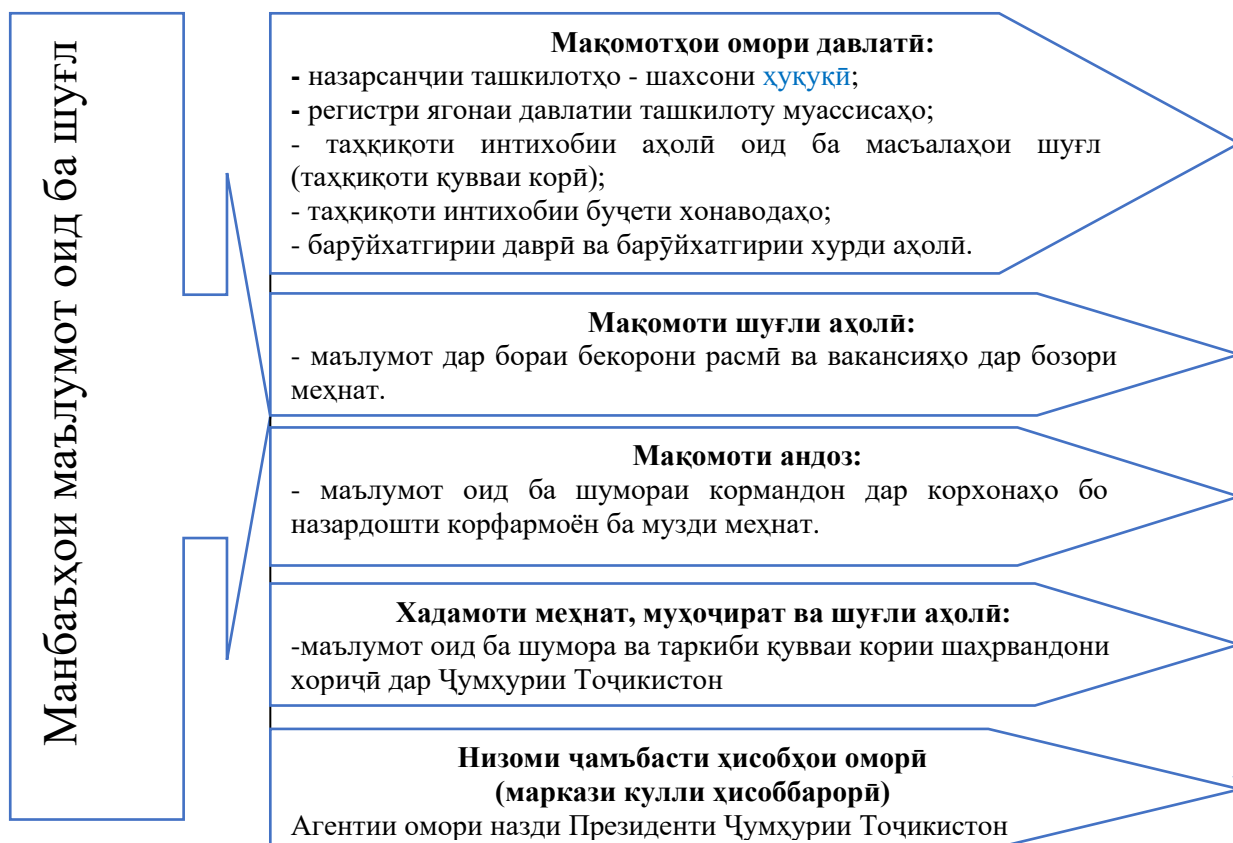
- бозори меҳнат – ин маҷмуи муносибатҳоест, ки дар он ҷо қувваи меҳнатӣ, моликияти зеҳнӣ ва малакаю маҳорати инсон бо мақсади ба шуғл пайвастан ва ба даст овардани манфиати иқтисодӣ равона карда шуда, нишондиҳандаҳои он дар зерӣ таъсири шароит ва омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, демографӣ ва муҳити географии минтақавӣ тағйир ёфта, зарурати таъсиси маълумот ва таҳлили омориро ба миён овардааст.

Шуғли аҳолӣ – ин фаъолияти одамон бо мақсади ба даст овардани даромади меҳнатӣ ва таъмини талаботҳои шахсӣ мебошад, ки сатҳи он зерӣ таъсири шароит ва омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, демографӣ ва муҳити географии минтақавӣ дар фазо ва вақт тағйир меёбад.

Бозори меҳнат ҷузъи муҳими иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳаёти ҷомеа ба шумор рафта, дар шароити кунунии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаи мубрам арзёбӣ мегардад. Муҳимияти масъалаи мазкур зимни ироаи Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд гардида буд: «Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти худро ба самти ноил шудан ба ҳадафҳои дар Стратегияи миллии рушд пешбинигардида равона карда, баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии мардумро тавассути ҳалли масъалаҳои пешрафти устувори иқтисодӣ, тақвияти неруи инсонӣ ва беҳбуди вазъи бозори меҳнат ҳадафи олии худ эълон намудааст».²

Бояд қайд кард, ки барои муайян кардани конъюнктураи бозори меҳнат ва шуғли пурмахсули он бояд маҷмуи нишондиҳандаҳои далелнок тартиб дода шаванд. Ҳамзамон, аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ барои ташаккули чунин системаи нишондиҳандаҳо ва ҳалли масъалаҳои назариявӣ, методологӣ ва методологии арзёбии вазъи кунунии бозори меҳнат кӯшиш ба харҷ дода шудааст. Маҷмуи нишондиҳандаҳои оморӣ, ки дар кишвари мо амал мекунанд, ки конъюнктураи бозори меҳнат ва шуғли пурсамари онро баҳо медиҳанд, дар асоси манбаъҳои зерини иттилоотӣ таҳия шудаанд (расми 2).

²Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Сайти расмӣи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабри соли 2018 ш. Душанбе-<http://www.president.tj>. Сана 16. 04 2020.

Расми 2. Манбаъҳои асосии маълумот оид ба шуғл

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар айни замон баҳодиҳии маҷмӯӣ вучуд надорад, ки нишондиҳандаҳои муҳими баҳодиҳии конъюнктураи бозори меҳнат ва шуғли пурсамари он ба ҳам пайваст карда шавад, то мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба тағйироти сохторҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва иқтисодиро зуд ва саривақт воқунӣ нишон диҳанд.

Сари вақт ва босуръат амалӣ намудани арзёбии ҳамаҷонибаи вазъи бозори меҳнат ва шуғли пурмахсул барои мушаххас кардани самтҳои афзалиятноки рушди иҷтимоӣ иқтисодии шаҳру вилоят ва ноҳияҳои кишвар аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маҳаллӣ, ташаккули самтҳои асосӣ замина фароҳам оварда, барои инкишофи бозори меҳнат ва баланд шудани дараҷаи некуахлоқии аҳолии мамлакат ба андозаи зиёд кумак мерасонад.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло мо усули методологии баҳодиҳии оморӣ вазъи бозори меҳнат ва шуғли пурсамари онро пешниҳод менамоем, ки ҷаҳор марҳиларо дар бар мегирад.

Дар марҳилаи аввал нишондиҳандаҳои ошкор меёбанд, ки талабот ва пешниҳодро дар бозори меҳнати минтақавӣ ва шуғли пурсамари он баҳо медиҳанд. Татбиқи зуд ва саривақтии ин системаҳои нишондиҳандаҳо ба арзёбии боэътимод ва дақиқи талабот ва пешниҳод дар бозори меҳнат ва шуғли пурсамари он, инчунин барои мушаххас кардани хусусиятҳои ба ҳам монандро барои таҳқиқоти минбаъдаи оморӣ мусоидат мекунад.

Дар марҳилаи навбатӣ минтақаҳои ҷумҳурӣ бо назардошти вазъи бозори меҳнат ва шуғли пурсамари он бо мақсади баҳодиҳии сатҳи рушди мутаносиби минтақаҳо, тафриқаи субъектҳо ва мувофиқати онҳо ба хусусиятҳои иҷтимоӣ-

ичтимоӣ гурӯҳбандӣ карда шуданд. Гурӯҳбандии минтақаҳои ҷумҳурӣ бо назардошти вазъи бозори меҳнат ва шуғли пурсамари он ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маҳаллӣ имкон медиҳад, ки дар раванди таҳияи барномаҳои давлатию иҷтимоии рушди шаҳру вилоятҳо ва ноҳияҳои ҷумҳурӣ қарорҳои оптималии идоракунии қабул намоянд.

Дар марҳилаи сеюм бо истифода аз нишондиҳандаи интегралӣ пешниҳодшуда арзёбии вазъи кунунии бозори меҳнати минтақавӣ ва шуғли пурсамари он гузаронида мешавад. Бартарии ин равиш дар он аст, ки бо ёрии ин нишондиҳандаи интегралӣ шиддатнокии бозори меҳнат ва шуғли пурсамари онро ҳам дар сатҳи давлатӣ ва ҳам дар сатҳи маҳаллӣ арзёбӣ кардан мумкин аст.

Дар марҳилаи ниҳой тавассути натиҷаи ҳисоб кардани нишондиҳандаи интегралӣ бозори меҳнат ва шуғли пурсамари он самтҳои афзалиятноки рушди иҷтимоию иқтисодии шаҳру вилоят ва ноҳияҳои ҷумҳурӣ муайян карда шаванд.

Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ маълум гардид, ки ҳаракати босуръати табиӣ аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, боиси он гардидааст, ки нишондиҳандаҳои бозори меҳнат зуд афзоиш ёбанд. Чунончи, захираҳои меҳнатӣ дар давоми солҳои 2013-2019 мутаносибан аз 4859,0 ҳазор нафар ба 5521,0 ҳазор нафар расид. Афзоиши мутлақи он 662000 нафар ё 113,6%-ро ташкил медиҳад. Дар ин давра захираҳои меҳнатӣ 1,13 маротиба зиёд шуда, афзоиши миёнаи мутлақи он 110333 нафарро ташкил мекунад. Аз ин ҷо бармеояд, ки ҳамасола ба ҳисоби миёна захираҳои меҳнатӣ 110333 нафар зиёд шудааст.

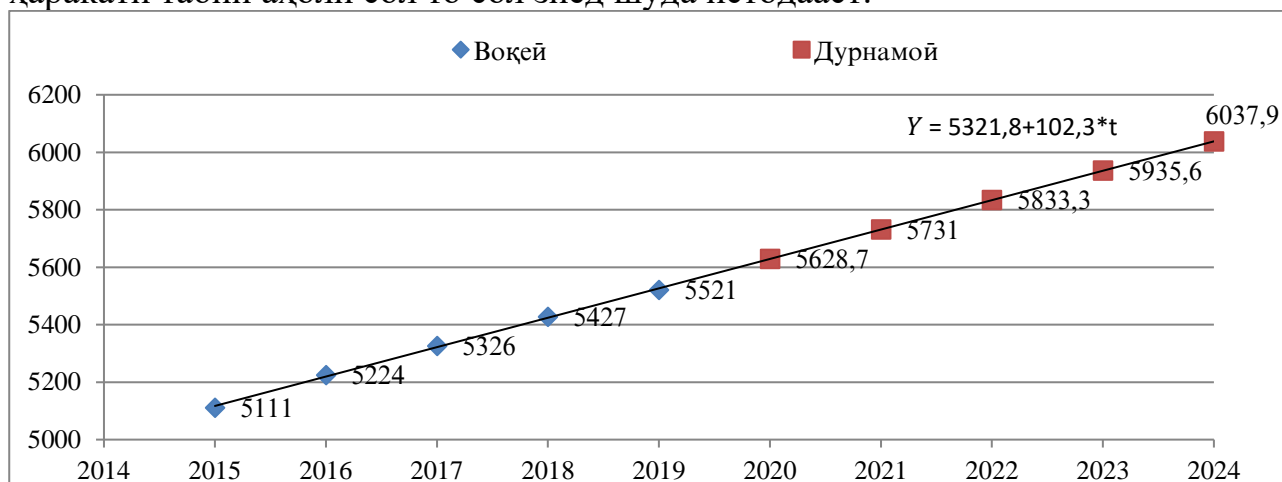
Ҷадвали 1 Нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳазор нафар

Нишондиҳандаҳо	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Суръати барзиёдшавии базавӣ, %
Захираҳои меҳнатӣ	4859,0	4983,0	5111,0	5224,0	5326,0	5427,0	5521,0	13,6
Қувваи корӣ	2362,0	2382,0	2437,0	2438,0	2460,0	2478,0	2514,0	6,5
Аҳолии машғул	2307,0	2325,0	2380,0	2384,0	2407,0	2426,0	2463,0	6,8
Бекорони расмӣ	54,0	56,0	57,0	54,0	53,0	52,0	51,0	-5,6 (камшавӣ)
Қувваи кории дар иқтисодиёт истифоданашуда	2497,0	2601,0	2674,0	2786,0	2866,0	2949,0	3007,0	20,4

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – С. 81.

Табиӣ аст, ки баробари афзоиш ёфтани захираҳои меҳнатӣ, бузургии қувваи корӣ меафзояд. Чунончи, дар соли 2019 нисбат ба соли 2013-ум 6,4% барзиёд шудааст. Аз маълумотҳои ҷадвал бармеояд, ки афзоиши миёнасолони қувваи корӣ дар солҳои 2013-2019-ум 1% ё 25333 нафарро ташкил мекунад. Хусусияти муҳими ин нишондиҳанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он бармеояд, ки суръати барзиёдшавии он нисбати нишондиҳандаи қувваи кории истифоданашуда дар иқтисодиёт кам мебошад. Дар солҳои 2013-2019 суръати барзиёдшавии қувваи кории дар иқтисодиёт истифоданашуда 20,5%-ро ташкил намудааст. Ба андешаи мо, тафовути ин бузургӣҳо бештар аз манфиатҳои иқтисодии аҳолии қобили меҳнат вобастагӣ дорад. Яъне, қисме аз аҳолии қобили меҳнат ба корҳои ба

монанди муҳочирати меҳнатӣ дар дохил ва хориҷи кишвар машғуланд, ки даромадашон ба қайд гирифта нашудаанд. Аммо музди меҳнаташон нисбат ба музди миёнаи меҳнат дар ҳамаи намудҳои фаъолияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соли 2019 ба 1335,52 сомони баробар буд, бештар мебошад. Ин ҳолат боис мегардад, ки қувваи корӣ ба бозори меҳнати берунмарзӣ майл намояд ва самарайи он ба иқтисоди мамлакат коҳиш ёбад. Чунончи, дар боло қайд намудем, шумораи захираҳои меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таъсири ҳаракати табиӣ аҳолии сол то сол зиёд шуда истодааст.

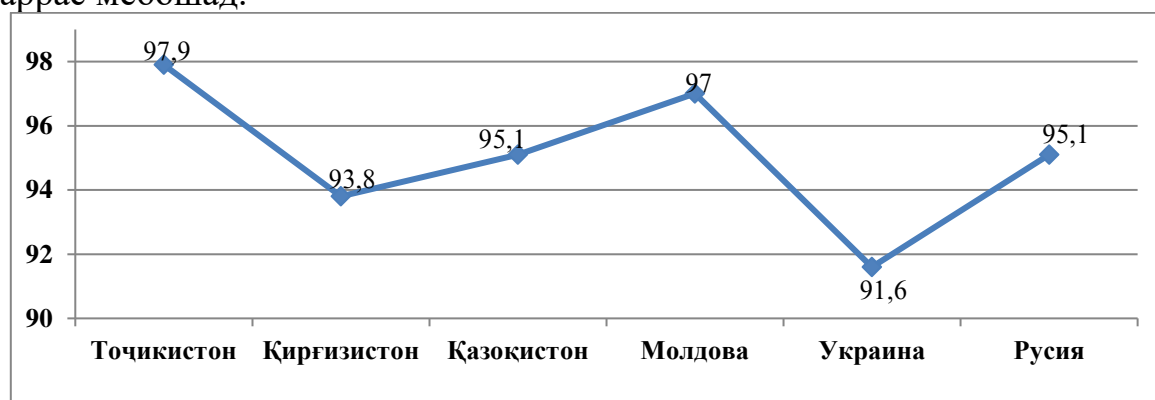

Диаграммаи 1. Ояндабинии шумораи захираҳои меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳазор нафар

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – С. 81.

Аз маълумотҳои диаграммаи 1 бармеояд, ки шумораи захираҳои меҳнатӣ бо назардошти афзоиши миёна дар соли 2024 ба 6037,9 ҳазор нафар мерасад. Дар ин сурат талабот ба ҷойҳои корӣ ҳолӣ бештар гардида, зарурати таъмини сатҳи бештари шуғли аҳолии ба миён меояд.

Суръати барзиёдшавии нишондиҳандаи аҳолии машғул дар давраи солҳои 2013-2019-ум 6,8%-ро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба мамлакатҳои ИДМ назаррас мебошад.

Диаграммаи 2. Коэффитсиенти аҳолии машғул дар баъзе мамлакатҳои ИДМ барои соли 2019, бо%

Сарчашма: Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2019. – С. 186.

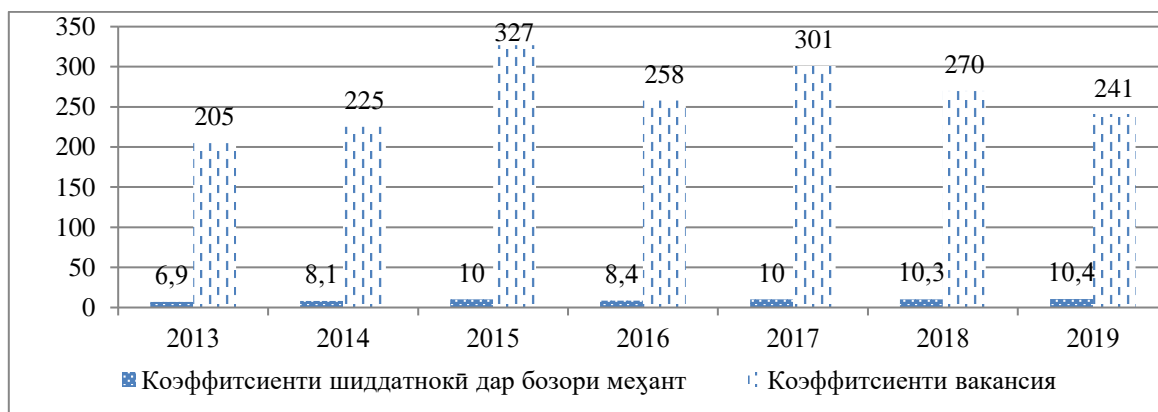
Чунончи, аз маълумотҳои диаграммаи 2 бармеояд, коэффитсиенти аҳолии машғул бо таъсири коҳиш ёфтани коэффитсиенти бекорӣ зиёд шудааст.

Тибқи маълумотҳои оморӣ, шумораи бекорон сол то сол коҳиш ёфта, дар соли 2019 ба 51000 нафар расидааст, ки 2%-и шумораи қувваи қорино ташкил мекунад.

Ба андешаи мо, сабаби коҳишҳои ин нишондиҳанда аз як тараф, дар афзоиши пешниҳоди ҷойҳои қорӣ ҳолӣ ва аз дигар тараф, кам будани андозаи миёнаи ёрдампулии ҳармоҳа ба бекорон мебошад, зеро дар соли 2019 ҳаҷми ин нишондиҳанда 550,9 сомонино ташкил мекард. Аз шумораи умумии расман бекор эътирофшудаи соли 2019 наздики 29%-и онҳо ёрдампулӣ гирифтаанд, ки маблағи умумии он 7790,4 ҳазор сомонино ташкил кардааст.

Хусусияти хоси таркиби бекорони расман эътирофшуда аз он вобаста аст, ки 62,1%-и онро ҷавонони синни 15-29 сола ташкил мекунад ва ин ҳолат нигаронкунанда мебошад.

Таносуби изҳороти қорхонаҳо дар бораи талабот ба қормандон ба воситаи коэффитсиенти шиддатнокӣ дар бозори меҳнат муайян қардан мумкин аст, ки натиҷаи ин нишондиҳанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2019 зиёд шуда, ба 10,4 нафар баробар қардид. Нишондиҳандаи оморие, ки қараҷаи шиддатнокии шӯғли аҳолино нисбат ба ҷойҳои қориин пешниҳодшаванда инъикос мекунад, коэффитсиенти қарансия мебошад.

Диаграммаи 3. Тағйирёбии коэффитсиентҳои талабот ва пешниҳоди қувваи қорӣ дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарҷаиша: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои оморӣ солонии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – С. 92.

Натиҷаи таҳқиқот муайян намуд, ки коэффитсиенти қарансия, қарҷанде ки нисбати соли 2018 қам шуда бошад ҳам, дар соли 2019-ум ба як ҷойи ҳолӣ 241 аҳолии машғул рост меояд. Афзоиши коэффитсиенти шиддатнокӣ дар бозори меҳнат, аз он қаролат меқиҳад, ки ҳиссаи шумораи бекорон нисбат ба ҷойҳои қорӣ ҳолии пешниҳодшаванда бештар мебошад. Ба андешаи мо, ин нишондиҳанда дар шароити иқтисоди бозорӣ қаробар шуданаш аз имқон берун аст, аммо қам намудани ҳиссаи он шартӣ ҳатмӣ мебошад.

Дар диссертатсия бо мақсади қурра ошқор қардани қараҷаи тағйирёбии нишондиҳандаҳои бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, усули қаторҳои вақтӣ истиқода қардидааст.

**Ҷадвали 2 Таҳлили нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнати
Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2019 бо усули қаторҳои вақтӣ**

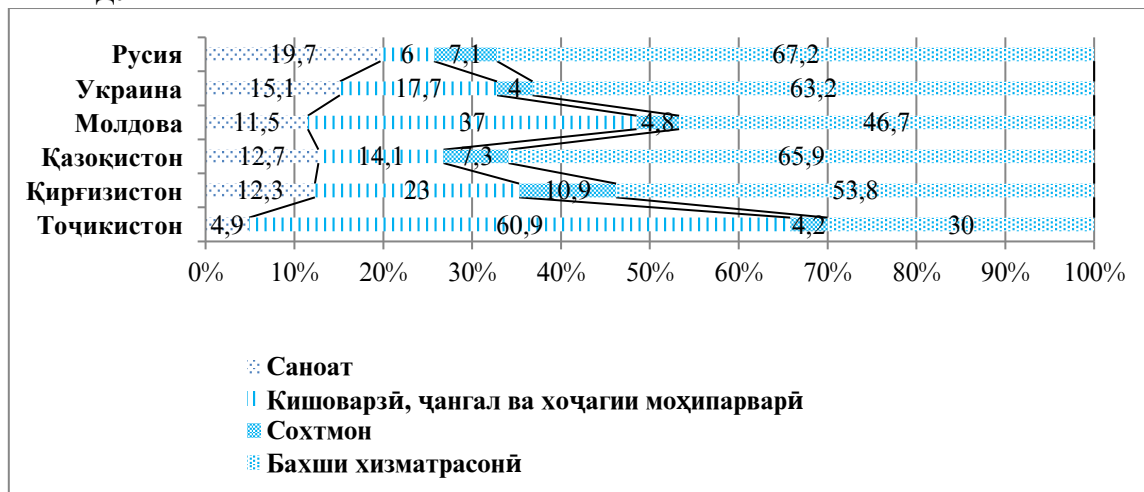
	Афзоиши мутлақ (нафар)	Коэффитсенти афзоиш (маротиба)	Суръати зиёдшавӣ (%)	Суръати барзиёдшавӣ (%)	Суръати зиёдшавии миёна (%)	Суръати барзиёдшавии миёна (%)	Афзоиши миёна мутлақ (нафар)
Захираҳои меҳнатӣ	662000	1,136	113,6	13,6	102,1	2,1	110333
Қувваи корӣ	152000	1,064	106,4	6,4	101,04	1,04	25333
Аҳолии машғул	156000	1,067	106,7	6,7	101,1	1,1	26000
Бекорони расмӣ	-3000	0,94	94	-6 (камшавӣ)	99,05	-0,95 (камшавӣ)	-500
Қувваи кории дар иқтисодиёт истифода-нашуда	510000	1,20	120	20	103,14	3,14	85000

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.– 2020. – С. 81.

Дар рафти таҳлил муайян гардид, ки суръати бештари барзиёдшавӣ дар ин давра ба нишондиҳандаи қувваи кории дар иқтисодиёт истифоданашуда рост меояд. Ба андешаи мо, ин ҳолат аз як тараф, ба афзоишҳои иқтисоди мушоҳида нашаванда мусоидат намуда, аз дигар тараф, ба афзоиши бекории табиӣ оварда мерасонад.

Бузургии нишондиҳандаи аҳолии машғул дар ин давра мусбат арзёбӣ мегардад, зеро суръати барзиёдшавии он 6,7%-ро ташкил мекунад. Ба ҳисоби миёна ҳамасола 26,0 ҳазор нафар ба шуғл фаро гирифта шудаанд.

Аз рӯи нишондиҳандаҳои байналмилалӣ 63%- и шуғли аҳолии машғули ИДМ ба соҳаи кишоварзӣ, 24% ба соҳаи саноат ва 13% ба соҳаи хизматрасонӣ рост меояд.

Диаграммаи 4. Сохтори шуғли аҳоли аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ барои баъзе мамлакатҳои ИДМ дар соли 2019

Сарчашма: Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.– 2020. – С. 188.

Суръати бештари шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2013-2019 ба соҳаи сохтмон 171% рост меояд. Дар соҳаи саноат 125%, бахши

хизматрасонӣ 116,3% афзоишёбӣ ва дар соҳаи кишоварзӣ 97,1% яъне 2,9% коҳишёбӣ ба назар мерасад.

Соли 2019 аз 608322 адад субъектҳои хоҷагидор, ки то 01.01.2020 ба қайд гирифта шудаанд, 11411 адад шахсони ҳуқуқӣ, 214 адад филиалҳо ва намояндагиҳои шахсони ҳуқуқии хориҷӣ ва 265706 соҳибкорони инфиродӣ фаъолияти худро барҳам додаанд,³ ки ба фаъолияти бозори меҳнат ва нишондиҳандаҳои он таъсири манфӣ мегузорад. Мо чунин мешуморем, ки дар ин самт Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти дахлдори соҳа бояд чораҳои саривақтии худро андешанд, зеро дар сурати афзоишёбии ин нишондиҳанда, шумораи аҳолии машғул дар иқтисодиёт коҳиш ёфта, шумораи бекорон ва қувваи кории дар иқтисодиёт истифоданашаванда метавонад афзоиш ёбад.

Бузургии нишондиҳандаҳои бозори меҳнат аз дараҷаи таъсироти шароит ва нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, демографӣ, муҳити географии минтақавӣ вобастагии зиҷ дорад. Чунончи, минтақаҳои Тоҷикистон аз рӯи хусусиятҳои ҷойгиршавӣ, масоҳат, шумораи аҳоли ва дигар нишондиҳандаҳо фарқкунанда мебошанд, аз ин рӯ дараҷаи тағйирёбии нишондиҳандаҳои бозори меҳнат дар минтақаҳо гуногунанд. Масалан, ҳиссаи захираҳои меҳнатӣ дар вилояти Хатлон соли 2019-ум 57,3%-ро ташкил мекард, ки шумораи аҳолиаш ба 3348,3 ҳазор нафар баробар буд. Дар ин сол захираҳои меҳнати ВМКБ 141,3 ҳазор нафар ё 40,9%-и шумораи умумии аҳолиро ташкил мекард. Яъне, баробари кам гардидани шумораи аҳоли ҳиссаи захираҳои меҳнатӣ коҳиш ёфтааст. Вобаста ба мавҷудияти омилҳои таъсиррасон, бузургӣ ва дараҷаи тағйирёбии нишондиҳандаҳои бозори меҳнат дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон гуногун мебошанд.

Чуноне ки қайд карда гузаштем, соли 2019 вилояти Хатлон аз рӯи бузургии нишондиҳандаи шумораи захираҳои меҳнатӣ 1920,1 ҳазор нафар ё 57,3%-и шумораи умумии аҳоли дар байни минтақаҳои ҷумҳурӣ мақоми аввалро ишғол мекард.

Ҷадвали 3. Таҳлили омили нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳазор нафар

Нишондиҳандаҳо	В.Сӯғд		В.Хатлон		ВМКБ		НТҶ		ш.Душанбе	
	2013	2019	2013	2019	2013	2019	2013	2019	2013	2019
Захираҳои меҳнатӣ	1464,0	1608,6	1662,9	1920,1	137,7	141,3	1096,3	1275,1	506,3	589,2
Афзоиши мутлақ	144,6		257,2		3,6		178,8		82,9	
Суръати афзоиш, %	109,9		115,5		102,6		116,3		116,4	
Қувваи корӣ,	802,9	829,0	830,1	898,8	72,5	57,8	379,9	430,6	182,1	203,8
Афзоиши мутлақ	26,1		68,7		-14,7		50,7		21,7	
Суръати афзоиш, %	103,2		108,3		79,7		113,3		111,9	
Аҳолии машғул	791,5	820,1	807,3	884,2	69,3	53,3	365,9	412,9	179,7	200,5
Афзоиши мутлақ	28,6		76,9		-16,0		47,0		20,8	
Суръати афзоиш, %	103,6		109,5		76,9		112,8		111,5	
Бекорони расмӣ,	11,7	8,9	22,8	14,6	3,2	4,5	14,0	17,7	2,4	3,3

³Омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.– 2020. – С. 215-216.

Афзоиши мутлақ	-2,8		-8,2		1,3		3,7		0,9	
Суръати афзоиш, %	76		64		140,6		126,4		137,5	
Қувваи кори истифода нашуда дар иқтисодиёт	661,1	779,6	832,8	1021,3	65,2	83,5	716,4	844,5	324,2	385,4
Афзоиши мутлақ	118,5		188,5		18,3		128,1		61,2	
Суръати афзоиш, %	117,9		122,6		128,0		117,9		118,9	

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.– 2020. – С.81-94 ва бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.– 2020. – С.57-88.

Аз маълумотҳои қадвал маълум аст, ки дар вилояти Хатлон афзоиши мутлақи захираҳои меҳнати солҳои 2013-2019-ум 257.2 ҳазор нафар, суръати афзоиши он ба 115,5% баробар шудааст, ки нисбат ба суръати афзоиши қувваи кори истифоданашуда дар иқтисодиёт (122,6%) камтар мебошад. Нишондиҳандаи қувваи корӣ ва шуғл дар ин давра мувофиқан 108,3% ва 109,5% зиёд шудааст. Танҳо бузургии бекорони расмӣ бо нишондоди мутлақ -8,2 ҳазор нафар ё -36% коҳиш ёфтааст. Нишондиҳандаи коҳишҳои сатҳи бекорӣ дар вилояти Суғд низ ба назар расида, дар ин давра -2,8 ҳазор нафар ё -24% кам гардидааст. Суръати бештари барзиёдшавии бекорӣ дар ВМКБ 40,6%, НТҚ 26,4% ва ш. Душанбе 37,5%-ро ташкил мекунад.

Ҳолати нигаронкунандаи бозори меҳнат дар ВМКБ ба назар мерасад, зеро захираҳои меҳнати сусти афзоиш ёфта, ҳиссаи қувваи корӣ дар давоми 7 сол 14,7 ҳазор нафар ё -20,3% кам гардидааст. Ҳамзамон бузургии мутлақи аҳолии машғул 16,0 ҳазор нафар ё 23,1% коҳиш ёфтааст. Табиист, ки баробари коҳиш ёфтани шуғли аҳолии сатҳи бекорӣ меафзояд. Ин ҳолатро дар нишондиҳандаҳои бозори меҳнати ВМКБ мушоҳида намудан мумкин аст. Чунинчӣ, коэффитсиенти бекорӣ аз 4,6%-и соли 2013 ба 8,4% дар соли 2019 расид, ки нигаронкунанда аст.

Бо мақсади инъикос кардани дараҷаи тағйирҳои нишондиҳандаҳои бозори меҳнат дар минтақаҳои ҷумҳурӣ, аз усули ояндабинӣ истифода намудем.

Қадвали 4. Ояндабинии нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо усули функцияи хаттӣ

Нишондиҳандаҳо	Минтақаҳо	2021	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Захираҳои меҳнати	В.Суғд	1649,9	1732,6	1753,3	1774,0	1794,7	1815,4	1836,1
	В. Хатлон	1993,6	2140,5	2177,2	2213,9	2250,6	2287,3	2324,0
	ВМКБ	142,3	144,3	144,8	145,3	145,8	146,3	146,8
	НТҚ	1326,2	1428,2	1453,7	1479,2	1504,7	1530,2	1555,7
	ш. Душанбе	612,9	660,1	671,9	683,7	695,5	707,3	719,1
Қувваи корӣ	В.Суғд	836,4	851,2	854,9	858,6	862,3	866,0	869,7
	В. Хатлон	918,4	957,6	967,4	977,2	987,0	996,8	1006,6
	ВМКБ	53,6	45,2	43,1	41,0	38,9	36,8	34,7
	НТҚ	445,1	473,9	481,1	488,3	495,5	502,7	509,9
	ш. Душанбе	210,0	222,4	225,5	228,6	231,7	234,8	237,9
Аҳолии машғул	В.Суғд	828,3	844,7	848,8	852,9	857,0	861,1	865,2
	В. Хатлон	906,2	950,2	961,2	972,2	983,2	994,2	1005,2
	ВМКБ	48,7	39,5	37,2	34,9	32,6	30,3	28
	НТҚ	426,3	453,1	459,8	466,5	473,2	479,9	486,6
	ш. Душанбе	206,4	218,4	221,4	224,4	227,4	230,4	233,4
	В.Суғд	8,1	6,4	6,0	5,6	5,2	4,8	4,4

Бекорони расмӣ	В. Хатлон	12,2	7,4	6,2	5,0	3,8	2,6	1,4
	ВМКБ	4,9	4,1	3,9	3,7	3,5	3,3	3,1
	НТҚ	18,7	20,7	21,2	21,7	22,2	22,9	30,4
	ш. Душанбе	3,5	4,1	4,25	4,4	4,55	4,7	4,85
Кувваи кории дар иқтисодиёт истифоданашуда	В.Сӯғд	813,4	881,4	898,4	915,4	932,4	949,4	966,4
	В. Хатлон	1075,1	1183,1	1210,1	1237,1	1264,1	1291,1	1318,1
	ВМКБ	88,7	99,5	102,2	104,9	107,6	110,3	113
	НТҚ	881,1	954,3	972,6	990,9	1002,9	1027,5	1045,8
	ш. Душанбе	402,8	405,2	405,8	406,4	407,0	407,6	408,2

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.– 2020. – С81-100.

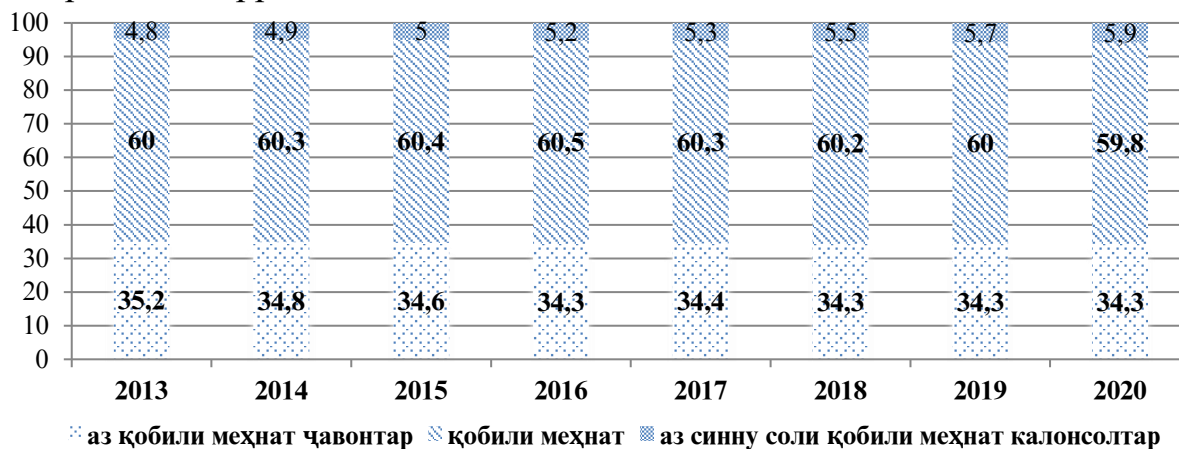
Дар рафти гузаронидани ояндабинии нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат, маълум гардид, ки дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолати нишондиҳандаҳо нобаробар ҷойгир шудааст.

Натиҷаи ояндабинӣ тибқи натиҷаи усули функцияи хаттӣ муайян намуд, ки нишондиҳандаи қувваи корӣ эҳтимол дорад дар ВМКБ сол то сол коҳиш ёбад. Ба андешаи мо, ба коҳишҳои шумораи аҳолии машғул дар ВМКБ, омили муҳочирати аҳоли мусоидат намудааст. Зеро дар соли 2019 нишондиҳандаи афзоиши муҳочират 5 ҳазор нафар коҳиш ёфтааст, ки дар байни нишондиҳандаҳои минтақавӣ аз ҳама бештар мебошад.

Ба андешаи мо, дар шароити муосир, сатҳи шуғл дар зери таъсири омилҳои гуногун метавонад тағйир ёбад, ки ба ин омилҳои зерин: иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, демографӣ ва муҳити географӣ минтақавӣ дохил мешаванд.

Ба тағйир ёфтани нишондиҳандаҳои бозори меҳнат, омилҳои демографӣ, хусусан омили синну соли таъсири бевосита мерасонад. Дарачаи таъсири синну соли аҳоли на танҳо дар шумораи захираҳои меҳнатӣ, қувваи корӣ, шуғл, балки ба сатҳи бекорӣ низ таъсиррасон мебошад, ки дар диссертатсия масъалаи мазкур мавриди таҳқиқи омили қарор гирифтааст.

Дар таркиби нишондиҳандаҳои демографӣ кишвар солҳои охир тағйирёбии назаррас дида мешавад.

Диаграммаи 5. Сохтори синну соли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо %)

Сарчашма: Демографияи солони Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.– 2020. – С. 38-40.

Чуноне ки аз маълумотҳои диаграммаи 9 бармеояд, ҳиссаи захираҳои меҳнатӣ соли 2019-ум 59,8%-ро ташкил намудааст, ки нисбати соли 2013-ум 0,2% кам гардидааст.

Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ маълум гардид, ки ҳиссаи нишондиҳандаи аз қобили меҳнат ҷавонтар тӯли 3 соли охир қариб бетағйир мондааст, аммо ҳиссаи аҳолии аз синну соли қобили меҳнат калонсолтар зиёд шуда истодааст. Ин нишондиҳанда дар соли 2019-ум 5,9%-ро ташкил намуд, ки нисбат ба соли 2013-ум 1,1 банди фоизӣ бештар мебошад. Ба андешаи мо, афзоиши ҳиссаи аҳолии аз синну соли қобили меҳнат калонсолтар дар иқтисодиёт паёмадҳои хуб надошта, ба сатҳи шуғли аҳоли бетаъсир намеронад. Чунончи, ҳангоми афзоиши ин гурӯҳи синну солии аҳоли, сарборӣ ба қувваи корӣ ва дар маҷмӯъ онҳое, ки таъминкунандаи хоҷагиҳои хонавода доништа мешаванд, зиёд мешавад.

Аз рафти таҳқиқи маълумотҳо собит гардид, ки сол то сол нишондиҳандаи сарбории умумӣ ба захираҳои меҳнатӣ ва қувваи корӣ зиёд шуда, дар соли 2019 нисбат ба соли 2013 мувофиқан 11 ва 118 нафар бештар гардидааст. Аз сабаби кам гардидани ҳиссаи қувваи корӣ дар соли 2019 сарбории наврасон зиёд шуда, дар муқоиса бо шумораи захираҳои меҳнатӣ кам гардидааст.

Ҷадвали 5. Сарборӣ ба захираҳои меҳнатӣ ва аҳолии қобили меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (ба 1000 нафар)

Солҳо	Коэффитсиенти сарбории умумӣ нисбат ба:		Коэффитсиенти сарбории наврасон нисбат ба:		Коэффитсиент и сарбории пиронсолон нисбат ба:		Ҳиссаи сарбории наврасон бо % нисбат ба:		Ҳиссаи сарбории пиронсолон бо % нисбат ба:	
	захираҳои меҳнатӣ	қувваи корӣ	захираҳои меҳнатӣ	қувваи корӣ	захираҳои меҳнатӣ	қувваи корӣ	захираҳои меҳнатӣ	қувваи корӣ	захираҳои меҳнатӣ	қувваи корӣ
2013	667	1372,1	585,3	1204,1	81,7	168	87,8	87,8	12,2	12,2
2014	663,5	1388,2	580,4	1214,4	83,1	173,8	87,5	87,5	12,5	12,5
2015	660,5	1385,2	575	1206	85,5	179,2	87	87,1	13	13
2016	664,1	1423,1	576,1	1234,4	88	188,7	86,7	86,7	13,3	13,3
2017	704,3	1525	575,2	1245,4	129,1	279,6	81,7	81,7	18,3	18,3
2018	673	1474,1	576,7	1263,1	96,3	211	85,7	85,7	14,3	14,3
2019	678,6	1490,2	578	1269,3	100,6	220,9	85,2	85,2	14,8	14,8

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. – С. 81.

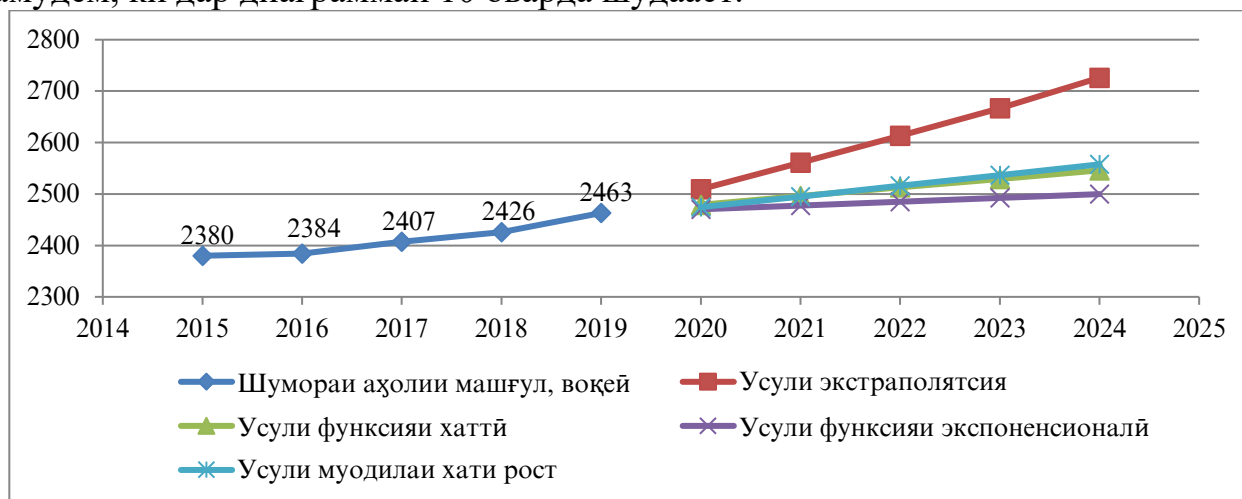
Чуноне ки дар боло қайд намудем, шумораи аҳолии пиронсол нисбати солҳои қаблӣ бештар шуда истодааст, аз ин рӯ коэффитсиенти сарбории пиронсолон дар соли 2019 зиёд шудааст.

Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ маълум гардид, ки бо таъсири муҳочирати берунмарзӣ шумораи қувваи корӣ сол то сол кам шуда истодаанд. Чунончи, аз рафти таҳлили маълумотҳои оморӣ маълум гардид, дар соли 2019 афзоиши муҳочират дар Тоҷикистон ба -13636 нафар баробар гардидааст.

Аз шумораи умумии аҳолии кӯчидарафта дар соли 2019-ум 95,6%-и онро аҳолии аз 15 сола боло ташкил медиҳад, ки захираҳои меҳнатӣ доништа мешаванд. Новобаста аз он ки бештари кӯчидарафтагони ин синну сол 62,2% маълумоти миёнаи умумӣ доранд, ҳиссаи дорандагони маълумоти олӣ ва олии нопурра низ кам нестанд, яъне дар ин давра 19%-и шумораи кӯчидарафтагони синни аз 15 сола болоро ташкил мекунад.⁴

Ба андешаи мо, дар сурати зиёд шудани ин тамоюл, аз як тараф, шуғли қувваи кории соҳибтаҳассус кам гардида, фирори мағзҳо сурат мегирад ва аз дигар тараф, таъсири худро ба ҷараёнҳои демографӣ мерасонад.

Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ барои ояндабинии нишондиҳандаи шуғлноқӣ аз усулҳои омории дурнамоӣ, ба монандӣ: усули экстраполятсия, функсияи хаттӣ, функсияи экспоненсиалӣ ва муодилаи хати рост васеъ истифода намудем, ки дар диаграммаи 10 оварда шудааст.

Диаграммаи 6. Ояндабинии шумораи аҳолии машғул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳазор нафар

Чуноне ки аз маълумотҳои диаграммаи 10 бармеояд, натиҷаи ҳисоби усулҳои ояндабинӣ аз афзоиши шуғли аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон далолат медиҳанд. Аммо суръати афзоиши шуғли аҳоли нисбат ба нишондиҳандаҳои захираҳои меҳнатӣ ва қувваи кории истифоданашуда дар иқтисодиёт барои солҳои 2013-2019 кам мебошад. Агар суръати афзоиш барои нишондиҳандаи шуғл 6,8% рост ояд, барои нишондиҳандаи захираҳои меҳнатӣ - 13,6% ва қувваи кории истифоданашуда дар иқтисодиёт - 20,5% рост меояд, ки нишондиҳандаи шуғл мутаносибан 6,8 б.ф. ва 13,7 б.ф. кам мебошад. Танҳо нишондиҳандаи бекорӣ дар ин давра -5,5% коҳиш ёфтааст.

⁴Демографияи солони Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.– 2020. – С. 267.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмӣ таҳқиқот

1. Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ маълум гардид, ки зери мафҳуми бозори меҳнат маконе дар назар дошта мешавад, ки дар он ҷо қувваи меҳнатӣ, моликияти зеҳнӣ ва малакаю маҳорати инсон бо мақсади ба шуғл пайвастан ва ба даст овардани манфиати иқтисодӣ равона карда шуда, нишондиҳандаҳои он дар зери таъсири шароит ва омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, демографӣ ва муҳити географии минтақавӣ тағйир меёбад. Дар баробари ин, маҳз арзёбии омории омилҳои ба талаботу пешниҳоди бозори меҳнат ва шуғли пурсамари он таъсиркунанда барои равшан кардани мушкилоти асосии монетаи рушди бозори меҳнат замина фароҳам меорад. Бинобар ин чунин далелро ба назар гирифтани лозим аст, ки захираҳои меҳнатӣ, ҳосилнокии меҳнат, афзоиши иқтисодиёт ва дараҷаи некуахлоқӣ бо ҳам алоқаи зич доранд [М-4].

2. Дар диссертатсия марҳилаҳои методологии баҳодиҳии омории вазъи бозори меҳнат ва шуғли пурсамари он пешниҳод карда шудаанд, ки имкон медиҳад, ки минтақаҳои кишвар бо назардошти вазъи бозори меҳнат ва шуғли пурсамари он гурӯҳбандӣ карда шаванд. Бо истифода аз нишондиҳандаи интегралӣ пешниҳодшуда арзёбии вазъи кунунии бозори меҳнати минтақавӣ ва шуғли пурсамари он гузаронида мешавад. Бартариии ин равиш дар он аст, ки бо ёрии ин нишондиҳандаи интегралӣ шиддатнокии бозори меҳнат ва шуғли пурсамари онро ҳам дар сатҳи давлатӣ ва ҳам дар сатҳи маҳаллӣ арзёбӣ кардан мумкин аст. Ба андешаи мо, самаранокии раванди фаъолияти бозори меҳнат аз ҳуҷҷатҳои меъёрӣ ва ҳуқуқие ки ҳамчун воситаи ба танзим дароварандаи ин фаъолият маҳсуб меёбад, вобастагии зич дорад. Бо мақсади боз ҳам васеътар омӯختани муаммоҳои шуғл ва иштироқи аҳоли дар шаклҳои гуногуни фаъолиятҳои меҳнатӣ, зарур аст, ки мунтазам таҳқиқотҳои интихобии оморӣ дар масъалаҳои шуғл гузаронида шаванд. Дар рафти таҳқиқот маълум гардид, ки манбаи асосии маълумоти оморӣ оид ба таркиби сифатии қувваи корӣ, сохтори бекорӣ воқеӣ ва давомнокии он, сабабҳои бекорӣ, роҳҳои пайдо кардани кор, таҳқиқоти қувваи корӣ оид ба шуғл мебошад, ки имкон медиҳад шумораи бекорон ва қувваи кориро мутобиқи меъёрҳои ТБМ дар сатҳи мамлакат ва минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ намоем [М-6].

3. Таҳқиқоти диссертатсионӣ ошкор кард, ки бузургии нишондиҳандаи аҳолии машғул дар солҳои 2013-2019 мусбат арзёбӣ мегардад, зеро суръати афзоиши он 6,7%-ро ташкил мекунад. Ба ҳисоби миёна ҳамасола 26,0 ҳазор нафар ба шуғл фаро гирифта шудаанд. Соли 2019 нисбат ба соли 2018 шумораи аҳолии машғул 37900 нафар зиёд шудааст. Баробари ин соли 2019 изҳороти корхонаҳо дар бораи талабот ба кормандон 10201 нафарро ташкил мекард, ки ин ба индикаторҳои иҷтимоии СМР-2030 дар хусуси таъсис додани ҷойҳои нави корӣ доимии пурмахсул, ки солона на кам аз 100 ҳазор муқаррар гардидааст, нисбатан мувофиқат намекунад. Ҳиссаи бештари шуғли аҳоли дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фаъолияти рост меояд, ки дар заминаи моликияти хусусӣ таъсис ёфтааст. Ба андешаи мо, яке аз омилҳои асосии афзоиши шуғл аз рӯи шакли моликияти хусусӣ, ки дар соли 2019-ум 71,1%-и шуғли умумиро ташкил мекунад, баланд гардидани музди меҳнат ва шароити меҳнат мебошад. Масалан,

ташкilotхое, ки ба фаъолияти молиявӣ машғуланд, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар дар заминаи сармояи хусусӣ таъсис меёбанд ва дар соли 2019 музди миёнаи меҳнаташон 3203,93 сомониро ташкил намуд. Аз рафти таҳқиқи захираҳои меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон маълум гардид, ки суръати барзиёдшавии он нисбати нишондиҳандаи қувваи кории дар иқтисодиёт истифоданашуда кам мебошад. Дар солҳои 2013-2019 суръати барзиёдшавии қувваи кории дар иқтисодиёт истифоданашуда 20,5%-ро ташкил намудааст. Ба андешаи мо, тафовути ин бузургӣҳо бештар аз манфиатҳои иқтисодии аҳолии қобили меҳнат вобастагӣ дорад. Яъне, қисме аз аҳолии қобили меҳнат ба корхое машғуланд, ки даромадашон ба қайд гирифта намешаванд, ба монанди муҳочирати меҳнатӣ дар дохил ва хориҷи кишвар. Аммо ҳиссаи даромадашон нисбат ба музди миёнаи меҳнати ҳамаи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ, ки дар соли 2019-ум 1335,52 сомониро ташкил мекунад, бештар мебошад. Ин ҳолат боис мегардад, ки қувваи корӣ ба бозори меҳнати берунмарзӣ майл намоянд ва самарайи он ба иқтисоди мамлакат коҳиш ёбад. Барои муайян кардани самтҳои афзалиятноки рушди бозори меҳнат бояд мунтазам мониторинги нишондиҳандаҳои асосии омӯрӣ гузаронида шуда, динамика ва тамоюлҳои рушд дар минтақаҳои мамлакат муайян карда шавад. Тибқи маълумотҳои ояндабинӣ шумораи захираҳои меҳнатӣ бо назардошти афзоиши миёна дар соли 2024 ба 6037,9 ҳазор нафар мерасад. Дар ин сурат талабот ба ҷойҳои кории ҳолӣ бештар гардида, зарурати таъмини сатҳи бештари шуғли аҳоли ба миён меояд [М-5, 7].

4. Дар рафти гузаронидани ояндабинии нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат маълум гардид, ки дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолати нишондиҳандаҳо нобаробар ҷойгир шудааст. Чунончи, маълум гардид, ки дар ҳамаи минтақаҳо шумораи захираҳои меҳнатӣ бо маром афзоиш ёфта истодааст. Суръати барзиёдшавии захираҳои меҳнатӣ барои солҳои 2013-2019 дар вилояти Суғд 9,9%, Хатлон 15,5%, ВМКБ 2,6%, НТҶ 16,3% ва шаҳри Душанбе 16,4%-ро ташкил мекунад. Афзоиши захираҳои меҳнатӣ дар минтақаҳо хусусиятҳои хоси худро дорад. Ба андешаи мо, сабаби асосии зиёдшавии нишондиҳандаи захираҳои меҳнатӣ дар шаҳри Душанбе раванди урбанизатсияи аҳоли, вилоятҳои Суғд, Хатлон ва НТҶ афзоиши табиӣ аҳоли ба шумор меравад. Дар ВМКБ аз сабаби афзоиши ками табиӣ аҳоли суръати барзиёдшавии захираҳои меҳнатӣ нисбати дигар минтақаҳо камтар мебошад. Таҳқиқоти диссертатсионӣ маълум намуд, ки нишондиҳандаҳои бозори меҳнат дар минтақаҳои ҷумҳурӣ тафовут доранд. Чунончи, натиҷаи ояндабинӣ муайян намуд, ки нишондиҳандаи қувваи корӣ эҳтимол дорад, ки дар ВМКБ сол то сол коҳиш ёбад. Аз 57,8 ҳазор нафари соли 2019 ба 45,2 ҳазор нафар дар соли 2024 баробар мешавад, агар афзоиши миёнаи мутлақи он тағйир наёбад. Баробари коҳиш ёфтани нишондиҳандаи қувваи корӣ дар ВМКБ, бузургии аҳолии машғул низ майл ба камшавӣ дорад. Дар дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ баръакс шуғли аҳоли зиёд шуда истодааст, аммо суръати афзоиши он нисбат ба суръати афзоиши қувваи корӣ дар иқтисодиёт истифоданашаванда камтар аст. Ба андешаи мо, коҳишҳои шумораи аҳолии машғул дар ВМКБ, зиёд будани афзоиши муҳочират мебошад. Зеро дар соли 2019 ин нишондиҳанда 5 ҳазор нафарро ташкил намуд, ки дар байни нишондиҳандаҳои минтақавӣ аз ҳама бештар мебошад [М-7].

5. Тадқиқот маълум кард, ки таъминоти меҳнатӣ ва шуғли истеҳсоли бештар ба тағйироти шумораи аҳоли ва сохтори ҷинсу синну соли он вобаста аст. Дар районҳои корғари зиёдати проблемаҳои бо кор таъмин кардан тезу тунд мешавад. Чунин вазъият барои вилояти ВМКБ низ хос аст, зеро таъминоти ками ҷойҳои корӣ дар онҳо вазъиятро бадтар карда, аҳолиро ба шахрнишинӣ ё муҳоҷирати меҳнатӣ мебарад. Таҳқиқи бекорӣ ошкор намуд, ки зиёд будани сатҳи бекорӣ дар синну соли 20-29 солагӣ, бештар ба муҳоҷирати меҳнатӣ сафарбар шудани намояндагони ҳамин синну сол дониста мешавад. Дар соли 2019 ҳиссаи шумораи ҷавонони дар синну соли 20-29, ки ба Тоҷикистон кӯчидаомадаанд 15743 нафар ё 38,5%-и шумораи умумии кӯчида омадагон ва шумораи кӯчидарафтагони ҳамин синну сол 22530 нафар ё 41,3%-и шумораи умумии кӯчидарафтагонро ташкил намудаанд. Маълум гардид, ки ҷавонони ин синну сол дар як сол аз ҳисоби муҳоҷират 6787 нафар кам мешаванд. Зеро барои ҷавонони ин синну сол мушкилиҳои зиёде аз қабилӣ паст будани музди миёнаи меҳнат, баланд будани индекси нархҳои истеъмоли ҷой дорад, ки боиси дастнорас гардидани манзили зист, бунёди хоҷагидорӣ, таъминоти пурраи хоҷагии хонавода ва дигар мушкилот мегардад [М-5].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Дараҷаи шуғл ва бекорӣ, маоши миёна ва ғайра нишондиҳандаҳои асосии макроиктисодӣ ба ҳисоб мераванд, ки вазъи кунунӣ ва рушди иқтисоди миллиро баҳо медиҳанд. Таносуби байни талабот ва пешниҳодро на танҳо аз ҷиҳати миқдорӣ, балки аз ҷиҳати сохторӣ низ метавон арзёбӣ кард, ки агар талабот дар бозори меҳнат аз рӯи ҷинс, синну сол, сохтори касбӣ, сатҳи маҳорати аҳоли, ки меҳонд дар бозори меҳнат ба талабот мувофиқат кунанд. Аз тарафи давлат дида баромадани ин тақлиф барои бо кор таъмин намудани пурмахсули аҳоли ғоидаи калон мебахшад [М-6].

2. Бозорҳои минтақавӣ ва маҳаллии меҳнат барои таъмини худтанзимкунӣ ва шуғли пурсамар заминаҳои заруриро фароҳам меоранд. Номутаносубии талаботро тавассути ҳаракати сокинони қабилӣ меҳнат бартараф кардан мумкин аст: кучонидани аҳолиро аз минтақаҳои аз қувваи корғари зиёдати ба минтақаҳои, ки шумораи зиёди ҷойҳои корӣ доранд. Бо вучуди ин, суръати минтақавии ҳаракати аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муқоиса бо кишварҳои, ки бозорҳои нисбатан мутараққӣ доранд, ҳанӯз ҳам паст боқӣ мемонад. Сабабҳои асосии камҳаракат будани бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин сатҳи пастии даромаднокӣ, ки ба шиддати муҳоҷирати лапишноқ ҳалал мерасонад, болоравии нархҳо дар бозорҳои маҳаллӣ нисбат ба манзил ва арзиши баланди тағйир додани ҷои зист мебошад, ки барои аксари хонаводаҳо дастрас намегардад. Ба андешаи мо бартараф кардани ин мушкилотҳо барои пурзӯр кардани бозори меҳнати мамлакат бетаъсир нахоҳад монд.

3. Ба андешаи мо, омилҳои асосии таъсиррасон ба нишондиҳандаҳои бозори меҳнати ВМКБ ин иқтисодӣ-иҷтимоӣ, демографӣ ва географӣ мебошанд. Баробари кам будани сатҳи музди меҳнати миёна, шароити қабилӣ мусоид фароҳам оварда нашудааст ва инфрасохтори истеҳсоли сусти тараққӣ ёфта истодааст. Ҳамзамон, ҳолати депопулятсионӣ ва урбанизатсияи бошиддати аҳоли дар минтақаҳои ҷой дорад. Аз ин рӯ, тавсия карда мешавад, ки тавассути ҷалби

сармояҳо ва ташкили корхонаҳои истеҳсолию хизматрасонӣ, таъсиси ҷойҳои нави кории мусоид, таҳияи барномаи ҳавасмандгардонии иқтисодӣ-иҷтимоии аҳолии минтақа, муаммоҳои бозори меҳнат метавонад қисман бартараф карда шаванд. Ба андешаи мо, дар шароити имрӯзаи минтақаҳо ташкили ҷойҳои нави корӣ бо шароити мусоид ва музди меҳнати баланд омили асосии ҷалби қувваи корӣ ва таъмини шуғли аҳоли доништа мешавад. Зеро дар минтақаҳои, ки аҳолии шуғлварзанда музди меҳнати баланд мегиранд, ҳиссаи аҳолии дар иқтисодиёт истифоданашаванда ва бекорон кам мебошанд [М-6].

4. Дар шароити кунунии рушди иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон, масъалаи баланд бардоштани музди меҳнат шартӣ асосӣ доништа мешавад, зеро ҳиссаи даромадҳои меҳнатӣ нисбатан кам буда (дар соли 2019 ҳиссаи музди меҳнати кормандони кироя 24,2% и ҳамаи даромадҳои пулии хонаводаҳоро ташкил меод), қобилияти пурра таъмин намудани талаботҳои моддӣ ва маънавии кормандро надорад. Ин ҳолат боис мегардад, ки сатҳи бекорӣ афзоиш ёбад. Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ, тафовути ҷинсии нишондиҳандаи бекорӣ ошкор карда шуд. Ҳиссаи бештари шумораи бекоронро дар ВМКБ ҷинси зан 51,1% ташкил намуда, ҳиссаи камтарини бекорони ҷинси зан ба ш. Душанбе 42,4% рост меояд. Ба андешаи мо, хусусияти фарқкунандаи ин нишондиҳанда аз ду омил вобастагӣ дорад: яқум, бештари занҳои дар ш. Душанбе истиқоматкунанда ва кӯчида омада мақсади шуғлдоранд ва музди меҳнати кироя онҳоро қаноат мекунад, ин аз як тараф, аз дигар тараф, бештари онҳо маълумоти олии дошта, имкони пайдо кардани ҷои корро доранд; дуум, занҳои ВМКБ ба таҳсилоти олии пурра дастрасӣ надоранд (аз 42 муассисаи олии касбӣ 2 ададаш дар ВМКБ ҷойгир шудааст, ки дар он 4226 нафар таҳсил мекунанд) ва ҷойҳои кории кам ва шароити корӣ низ дар ин минтақа нисбат ба дигар минтақаҳо номусоид мебошад [М-5].

5. Дар рафти таҳқиқи коррелятсионӣ маълум гардид, ки байни нишондиҳандаи шуғл ва шуғл дар шароити ба меъёри беҳдошт номувофиқ алоқамандии зичи назаррас ҷой дорад. Ҳангоми ба як воҳид афзудани шуғли дар шароити ба меъёри беҳдошт номувофиқ, шумораи аҳолии машғул метавонад ба 0,09 нафар афзояд. Яъне дар ҳолати ҷой доштани шуғли ба меъёри беҳдошт номувофиқ, дараҷаи шуғли аҳоли суст афзоиш меёбад. Ба андешаи мо, дар сурати ҷой доштани шуғли кормандон дар шароити номусоид, дигар масъалаҳои соҳавиро, ба монанди захмбардорӣ, низоъҳои меҳнатӣ, ғавти корманд ва дигарҳо ба миён меорад, ки боиси коҳишёбии шуғли аҳоли мегардад.

Феҳристи интишороти докталаби дарёфти дараҷаи илмӣ

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[М-1]. Раҷабов О.Ҷ. Таҳлили хусусиятҳои бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] Э.Ш. Зарипов, О.Ҷ. Раҷабов. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2018.– №9.–С.144-147. (0,4 ҷ.ч.)

[М-2]. Раҷабов О.Ҷ. Усулҳои таҳқиқот ва таҳлили нишондиҳандаҳои бозори меҳнат [Матн] О.Ҷ. Раҷабов.// Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.– 2018, №3 (253) с 99-102. (0,15 ҷ.ч.)

[М-3]. Раҷабов О.Ҷ. Динамика, таҳлили захираҳои меҳнатӣ ва сатҳи бекорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] О.Ҷ. Раҷабов., Қ.Х. Барфиев., Э.Ш. Зарипов.

// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иқтисодӣ. – 2019. – №8. (қ.1). – С.77-82. (0,2 ҷ.ч.)

[М-4]. Раҷабов О.Ҷ. Самтҳои методологии таҳқиқоти омории шуғл ва бекорӣ дар бозори меҳнат [Матн] Қ.Х. Хушвахтзода, О.Ҷ. Раҷабов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2020. – №2 (31) С.172-178. (0,5 ҷ.ч.)

[М-5]. Раҷабов О.Ҷ. Таҳлили омории тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] О.Ҷ. Раҷабов, Ф.М. Ахмадов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Илмҳои иқтисодӣ, соҳибкорӣ ва соҳаи иҷтимоӣ. – 2021. – №1. (35). – С. 88-95.

[М-6]. Раҷабов О.Ҷ. Усулҳои вариатсионӣ ва атрибутивии таҳлил аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқотҳои интихобии бозори меҳнат [Матн] О.Ҷ. Раҷабов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон №1(35)/2021 саҳ 86-90.(0,3 ҷ.ч.)

[М-7]. Раҷабов О.Ҷ. Баҳодиҳии омории сохтори бекорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] О.Ҷ. Раҷабов // Аҳбори Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.– 2021, №2 (263) с 132-136. (0,3 ҷ.ч.)

Мақолаҳо ва фишурдаи интишорот дар маҷмуаи маводи конфронсҳо:

[М-8]. Раджабов О.Дж. Проблемы, влияние внутренних и внешних факторов на рынок труда и его субъекты [Текст] Э.Ш. Зарипов, О.Дж. Раджабов // Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерского учета, анализа и аудита: Материалы VII международной научно-практической конференции (21-22 сентября 2018 г, г. Душанбе) Под ред. д.э.н., профессора Факерова Х.Н. - Душанбе: ОИПБА ТР, 2018. – 217с. С 55-59. (0,25 п.л.).

ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ КОММЕРЦИИ

На правах рукописи

УДК: 658.787.5+631.162(575.3)

ББК 65.9 (2 таджик)

P-47

РАДЖАБОВ ОЛИМХОН ДЖУРАХОНОВИЧ

**СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ И РЫНКА
ТРУДА В УСЛОВИЯХ РЕГИОНОВ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии (PhD) - доктора по
специальности 6D051200-Статистика

ДУШАНБЕ–2022

Научное исследование выполнено на кафедре бухгалтерского учёта и аудита Таджикского государственного университета коммерции.

Научный руководитель: **Хушвахтзода Кобилджон Хушвахт**,
доктор экономических наук, профессор,
ректор Таджикского национального
университета

Официальные оппоненты: **Усманова Туфа Джумаевна**, доктор
экономических наук, профессор, заведующая
кафедрой экономической теории и экономики
развития Технологического университета
Таджикистана

Солиев Бехруз Назарович кандидат
экономических наук, старший преподаватель
кафедры финансов и налогообложения
Международный университет туризма и
предпринимательства Таджикистана

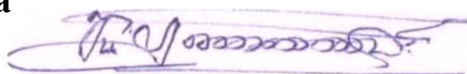
**Оппонирующая
организация:** Кафедра статистики Таджикского
государственного финансово-экономического
университета

Защита диссертации состоится на заседании диссертационного совета 6Д.КОА - 003 при Таджикском национальном университете 13 октября 2022 года, в 14⁰⁰. Адрес: 734025, г. Душанбе, к. Буни Хисорак, Студенческий городок, учебный корпус 7, ауд. 102, e-mail: **6d.koa-003@mail.ru**, телефон ученого секретаря: (+992) 900171759

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке университета и на официальном сайте Таджикского национального университета (www.tnu.tj).

Автореферат разослан _____ 2022 года.

**Ученый секретарь
диссертационного совета
д.э.н., профессор**

Курбонов А.К.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Актуальность темы исследования заключается в том, что потенциал рынка труда неравномерно распределен по регионам страны. Так, согласно статистическим данным, по состоянию на январь 2020 года территория Хатлонской области составляет 24,7 тыс. км², где проживает 3348,3 тыс. человек или 35,9 % численности всего населения Республики Таджикистан. За счет высокой рождаемости (28,5‰) и естественного прироста населения (25‰) численность трудоспособного населения увеличилась и достигла 1902,5 тыс. человек, что составляет 56,8 % от общей численности населения. Если прирост населения в 2018-2019 годах составил 76,3 тыс. человек или 2,4%, то прирост трудоспособного населения составил 38,2 тыс. человек или 2%⁵. В ГБАО, занимающей 44,5% территории Таджикистана, проживает 228,9 тыс. человек или 2,5% всего населения страны. Показатели рынка труда ГБАО отличается от других регионов своей спецификой. Так, количество рабочей силы и занятого населения в этом регионе из года в год уменьшается, а количество безработных увеличивается. То есть, в силу демографических факторов (естественный прирост населения 13,9 ‰ в январе 2020 года) и других условий показатели рынка труда отличаются от других регионов страны. Поэтому вопрос региональной дифференциации рынка труда в Республике Таджикистан находится еще на стадии разработки.

Следует отметить, что для уточнения основных путей развития рынка труда особенно важным считается проведения постоянного мониторинга, динамику и закономерности развития ключевых статистических индикаторов. Все вышеизложенное, подчеркивает теоретическую и практическую значимость диссертационного исследования и создает предпосылки для осуществления статистических исследований в данной сфере.

Степень научной разработанности изучаемой проблемы. Системный подход к анализу современного состояния рынка труда и уточнению ее приоритетных направлений развития, как на региональном, так и на местном уровнях малоизучены в трудах отечественных и зарубежных ученых. Понятийный аппарат рынка труда, его структуры, особенности и продуктивной занятости рассмотрены в трудах следующих ученых: Дж. Данлоп, Дж.М. Кейнс, Дж. Кларк, Д. Рикардо, К. Маркс, А. Пигу, М. Пиоре, Дж.Б. Сей, А. Смит, Р. Солоу, Дж. Хикс и др.

Весомый вклад в разработке и составлении методологии статистического обследования занятости, в области социально - экономической статистики внесли следующие исследователи: Н.А. Волгина, С.Г. Михнев, Т.Н. Агапова, О.Е. Башина, В.С. Боровик, Г.Л. Громько, М.И. Глинский, И.И. Елисеева, Е.А. Ефимова, Е.В. Зарова, Н.В. Зубаревич, А.Г. Коровкин, О.В. Кучмаев, Л.И. Ниворожкина, А.Ю. Ощепков, Н.М. Римашевский и др.

В научных работах Д.С. Амоновой, Ш. Дустбоева, Э.Ш. Зарипова, С. Дж. Комилова, Д.Б. Кодирзода, С.Дж. Мутиевой, А.А. Мирзоалиева, Т. Низомовой,

⁵Статистический ежегодник Республики Таджикистан // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан 2020.– с.26-32

С.Ф. Низомова, Р.К. Раджабова, Р.К. Рахимова, Г.Г. Саломовой, Х. Умарова, Р. Улмасова, Т.Дж. Усмановой, Х.Н. Факерова, И.А. Шамсова и других исследованы формирование новых социально - трудовых отношений на уровне национального рынка труда с учетом влияния на уровень и качество жизни населения.

В научно-исследовательских работах следующих отечественных ученых: К.Х. Хушвахтзода, Н.Н. Солиева, С.С. Мирзоева, Ф.М. Ахмадова, Ф.М. Ашурова и других изучены статистические аспекты указанного вопроса. Однако, несмотря на то, что отдельные аспекты рынка труда относительно изучены, в современных условиях экономического развития для всесторонней или комплексной оценки состояние занятости и других показателей рынка труда, возникает необходимость в статистических исследованиях не только на уровне республики, но и отдельных регионов. Поскольку эффективность показателей республиканского уровня зависит от правильной оценки региональных индикаторов.

В результате, в связи с изменением общей ситуации и вкладом экономики Таджикистана как неотделимой части мирового рынка, внимание отечественных ученых было приковано к изучению различных проблем рынка труда и развития мировой экономики.

Связь работы с научными программами (проектами), темами. Основные результаты исследования соответствуют программе Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, утвержденной постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2016 г. № 392, а также постановлению Правительства Республики Таджикистан «О государственной стратегии развития рынка труда Республики Таджикистан до 2020 года», Закона Республики Таджикистан «О государственной статистике» от 12 января 2010 года №588. Диссертация выполнена в соответствии с научно-исследовательским планом Таджикского государственного университета коммерции (ТГУК) и обсуждена на Ученом совете данного университета.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Объектом исследования является занятость населения на рынке труда Республики Таджикистан.

Предметом исследования является процесс формирования показателей и методов статистического анализа занятости населения Республики Таджикистан и ее регионов в современных условиях.

Целью диссертационного исследования является статистическая оценка занятости населения и выявление факторов, влияющих на нее, выявление приоритетных направлений роста занятости на рынке труда Республики Таджикистан и ее регионов.

Задачи исследования. Для достижения цели диссертационного исследования были поставлены следующие задачи:

- изучение современных научных теорий занятости и рынка труда, представление их статистической концепции на основе особенностей развития

регионов Республики Таджикистан;

- статистическое исследование методологии показателей рынка труда, предложение методологического подхода к статистической оценке конъюнктуры регионального рынка труда и оценке проблем занятости населения в Республике Таджикистан;

- оценка уровня изменения параметров продуктивной занятости на рынке труда страны и их прогнозирование, сравнение показателей рынка труда с рядом стран СНГ;

- анализ, сравнение и прогнозирование основных показателей рынка труда на региональном уровне, выявление степени изменения и их характеристик;

- выявление факторов и условий, влияющих на изменение показателей занятости на уровне регионов страны и их прогнозирование;

- разработка экономико-статистических моделей занятости населения и предложение рекомендаций по приоритетным направлениям роста занятости в современных условиях рынка труда Таджикистана.

Гипотеза диссертационного исследования. В целях оценки ситуации на рынке труда и его проблем в регионах Республики Таджикистан, определения степени влияния факторов на изменения и их перспективы, а также выявления особенностей изменения и развития рынка труда индикаторы рынка на основе современных статистических методов.

Теоретическую основу диссертационного исследования составляют работы отечественных и зарубежных ученых и официальной статистики, отражающие экономические аспекты рынка труда и рекомендуемые для статистической оценки условий и факторов, влияющих на рынок труда.

Методологическими основами диссертационного исследования являются общенаучные и статистические методы, метод табличной систематизации, графические методы, метод относительных и средних величин, система временных рядов, метод статистического сравнения, индексный метод, методы прогнозирования: экстраполяция, линейная экспозиция, линейная функция, линейная функция регрессия и корреляция.

Источниками диссертационного исследования являются нормативно-правовые акты и законы Республики Таджикистан в области охраны труда, ежегодные послания Президента Республики Таджикистан, программы и стратегии Правительства Республики Таджикистан, обследования бюджетов домашних хозяйств, статистики, переписи населения и др. периодических изданий, Министерства труда, миграции и занятости населения РТ, аналитических данных ООН, Межгосударственного статистического комитета СНГ, отчетов Всемирного банка и Всемирной организации труда, печатных и электронных СМИ и другой информации автор, научные материалы конференций.

Исследовательская база. Исследование проводилось на кафедре «Бухгалтерский учет и аудит» факультета экономики и менеджмента (ныне «Менеджмент и хозяйственное право») Таджикского государственного университета коммерции.

Научная новизна исследования заключается в следующих научных результатах:

1. На основе изучения современных научных теорий рынка труда предложена статистическая концепция рынка труда и занятости населения с учетом специфики развития регионов Республики Таджикистан и факторов воздействия;

2. Проведено статистическое исследование показателей рынка труда, предложены и сгруппированы основные источники информации о рынке труда и продуктивной занятости населения. Вместе с тем, разработан методологический подход к статистической оценке современного состояния конъюнктуры регионального рынка труда и оценке проблем занятости населения в Республике Таджикистан и выработаны способы их решения;

3. Определена степень изменения показателей занятости и других основных показателей рынка труда Республики Таджикистан и проведено их прогнозирование. При этом было проведено их сравнение с показателями рынка труда ряда стран СНГ и на этой основе выявлены основные причины и тенденции изменения показателей;

4. Осуществлён анализ и сравнение основных показателей рынка труда на уровне регионов Республики Таджикистан. На этой основе было выявлено, что степень изменения показателей неодинакова в зависимости от условий и факторов воздействия в регионах и отличается своими специфическими характеристиками;

5. Выявлены факторы и условия, влияющие на изменение показателей занятости на уровне регионов республики, и проведено прогнозирование основных показателей рынка труда в регионах.

Положения, выносимые на защиту:

➤ предложена авторская интерпретация понятия статистики рынка труда и занятости населения;

➤ представлены проблемы занятости населения в Республике Таджикистан и разработаны пути их решения;

➤ выявлены уровень изменений и основные тенденции показателей занятости и других основных показателей рынка труда Республики Таджикистан;

➤ сопоставлены основные показатели рынка труда в регионах страны и выявлены их специфические особенности;

➤ выявлено и спрогнозировано влияние факторов и условий на изменение занятости на уровне регионов;

Теоретическая значимость исследования. Диссертационное исследование охватывает теоретические и практические рекомендации научно обоснованных рекомендаций по основным показателям рынка труда, занятости, ее проблемам, особенно на региональном уровне. В теоретическом аспекте диссертационного исследования статистическая методология расчета показателей рынка труда и занятости, нормативно-правовые акты, применяемые в этой области, официальные данные Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан и основные показатели бюджета домашних хозяйств.

использовались исследования.

Практическая значимость исследования заключается в том, что материалы, выводы и научные рекомендации, предоставленные Министерством труда, миграции и занятости Республики Таджикистан и его филиалами в регионах страны, должны быть использованы при разработке и реализации программ по способствовать занятости и развитию рынка труда. Результаты исследования направлены на использование органов местного и муниципального образования в процессе разработки стратегий и программ социально-экономического развития, определения приоритетов развития рынка труда и сокращения безработицы, при этом в сфере высшего образования», «Социально-экономическая статистика», «Статистика рынка труда».

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация выполнена в соответствии со следующими пунктами паспорта ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности **6D051200 - Статистика**: 1.2. Основные статистические теории и методы; 1.11. Методы обработки статистической информации: классификация и группировка, методы анализа социально-экономических явлений и процессов, статистическое моделирование, исследование экономической конъюнктуры, хозяйственная деятельность, выявление трендов и циклов, прогнозирование развития явлений и социально-экономических процессов; 1.12. Методология социально-экономического мониторинга, обеспечение управленческой статистики административно-региональных структур. Также диспропорции в развитии территориальных образований; 1.16. Точные статистические исследования воспроизводства населения, социальной, экономической и финансовой сфер общественной жизни, направленные на выявление, измерение, анализ, прогнозирование, моделирование текущей ситуации и разработку вариантов прогнозирования развития предприятий, организаций, отраслей экономики Республики Таджикистан и других стран.

Степень достоверности результатов подтверждается проведением опытов, точностью данных, достаточностью объемов исследовательских материалов, статистической обработки результатов исследований и публикациями. Выводы и рекомендации представлены на основе научного анализа результатов теоретических и экспериментальных исследований.

Личный вклад соискателя научной степени в исследовании. Личный вклад автора заключается в комплексном изучении теоретических и практических рекомендаций по выявлению и оценке основных показателей рынка труда в Республике Таджикистан и ее регионах, обработке, анализе и составлении рекомендаций и выводов по их статистическому изучению. Отдельные результаты диссертационного исследования могут быть широко использованы при разработке стратегических документов и реализации социальных программ.

Апробация и реализация результатов диссертации. Основные результаты авторских исследований опубликованы за 2017-2021 годы в материалах конференций и научно-практических журналов Национальной академии наук Таджикистана, Таджикского национального университета и

Таджикского государственного университета коммерции, которые могут быть использованы при преподавании дисциплин «Общая теория статистики», «Социально-экономическая статистика», «Статистика рынка труда» для высших учебных заведений.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертационного исследования опубликовано 8 статей (в объеме 3,03 п.л.), из которых 2,01 п.л. автора, из них 7 опубликовано в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, выводов и рекомендаций, списка литературы. Диссертация состоит из 164 страниц печатного текста и включает 21 диаграмму, 6 рисунков, 39 таблиц, 1 схему и 19 формул.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Материалы и методы исследования. В диссертации использованы общенаучные и статистические методы, метод систематизации таблиц, графические методы, метод относительных и средних величин, система показателей временных рядов, метод статистического сравнения, индексный метод, методы прогнозирования: методы экстраполяции, линейной функции, экспоненциальный метод, методы линейных уравнений, регрессионный и корреляционный анализ.

Результаты исследования.

Во введение раскрыта актуальность темы диссертации, приведены уровень разработанности проблемы, цель, задачи, предмет и объект исследования, научная новизна, теоретическая, практическая значимость и апробация результатов диссертационного исследования.

В первой главе диссертации - «Теоретические основы рынка труда и занятости населения как объекта статистического исследования», отражены теоретические исследования рынка труда и занятости населения в современных условиях, рассмотрены статистическое изучение методологии показателей рынка труда и основных источников информации. Также в данной главе рассмотрены основные проблемы рынка труда Республики Таджикистан и методологические этапы статистической оценки конъюнктуры регионального рынка труда.

Во второй главе диссертации – «Статистический анализ занятости в Республике Таджикистан», проведено статистическое исследование изменения основных показателей рынка труда в Республике Таджикистан. Вместе с тем, в данной главе проводится анализ статистики занятости и ее сопоставление по регионам Республики Таджикистан, раскрывается статистическая оценка условий и факторов, влияющих на занятость в Республике Таджикистан.

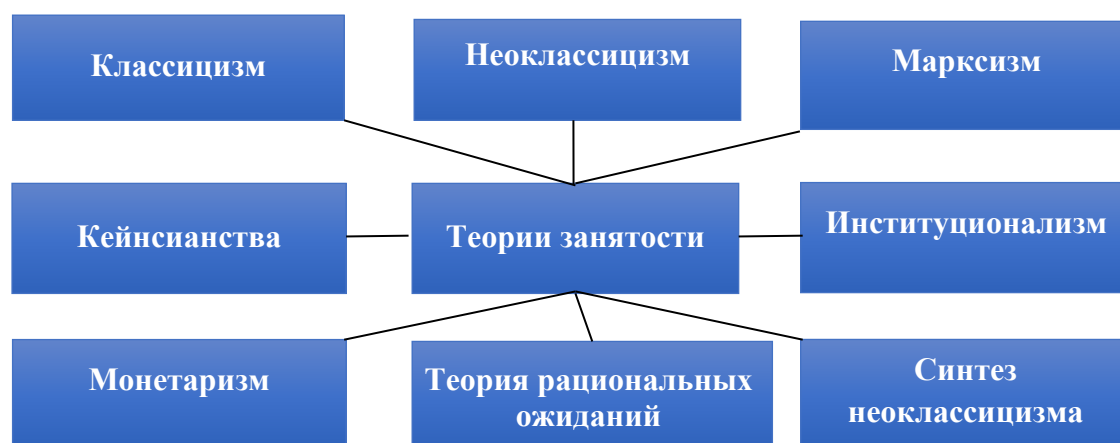
В третьей главе диссертации - «Использование экономико-статистических моделей при анализе показателей занятости населения Республики Таджикистан» приводится статистическое моделирование показателей занятости в Республике Таджикистан. При этом определены прогнозы основных показателей рынка труда Республики Таджикистан и

выявлены его последствия. На этой основе представлены приоритетные направления роста занятости и развития рынка труда в Республике Таджикистан.

В заключительной части диссертации обобщены основные научные результаты, изложены конкретные рекомендации автора по практическому использованию полученных результатов и пути решения обсуждаемых в диссертации проблем.

Список используемой литературы включает 139 наименований.

Многие ученые-экономисты в своих исследованиях сосредоточили главное внимание на анализе рынка труда и проблем занятости населения. На этом фоне в мировых науках были предложены ряд совершенно разных научных теорий, нами представлены экономические теории занятости в следующем виде (рис.1):

Рисунок 1. Экономические теории занятости

Источник: разработано автором на основе изученных теорий.

В ходе диссертационного исследования было установлено, что показатель занятости и другие показатели рынка труда изменяются под влиянием различных условий и факторов. На основе изучения современных научных теорий о рынке труда представляем статистическую концепцию рынка труда и занятости населения в следующем виде:

- рынок труда – это совокупность отношений, при которых рабочая сила, интеллектуальная собственность и человеческие навыки и способности направляются на трудоустройство и получение экономической выгоды, показатели которых видоизменяют под влиянием экономических условий и социально-политических, демографических факторов и географической среды региона, что обуславливает необходимость в создании данных и статистическом анализе.

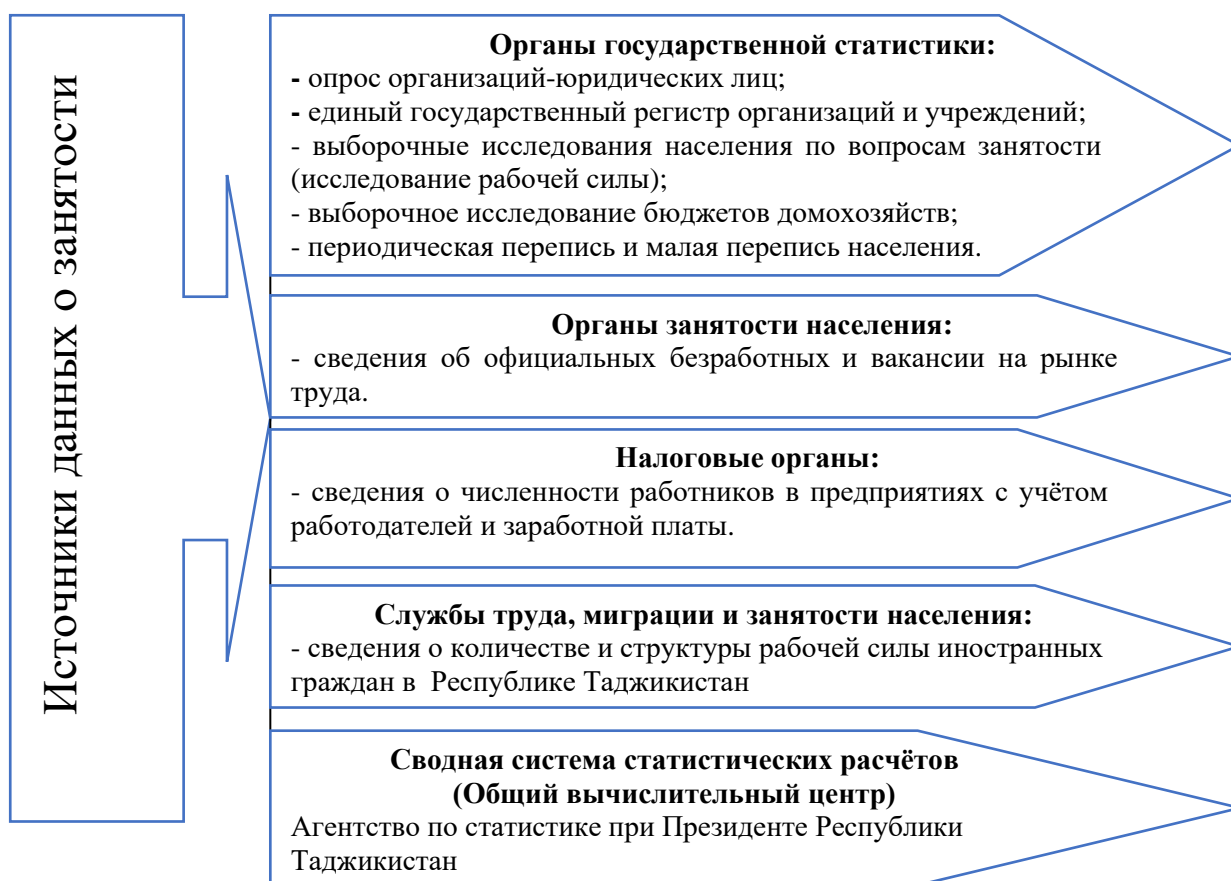
Занятость населения – это деятельность людей с целью получения трудового дохода и удовлетворения личных потребностей, уровень которой изменяется под воздействием экономических, социальных, политических, демографических и регионально - географических условий и факторов.

Рынок труда является важной экономической и социальной составляющей жизнедеятельности общества, а в современных условиях Республики Таджикистан является одной из самых актуальных проблем. Важность данного вопроса отмечена в очередном Послании Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан: «Правительство Республики Таджикистан направило свою деятельность на достижение целей, предусмотренных в Национальной стратегии развития, и провозгласило высшей своей целью повышение уровня и качества жизни людей посредством решения вопросов устойчивого экономического развития, укрепления человеческого потенциала и улучшения положения рынка труда».⁶

Важно отметить, что для количественной оценки конъюнктуры рынка труда и ее продуктивной занятости следует разработать комплекс научно обоснованных показателей. Вместе с тем, со стороны отечественных и зарубежных исследователей сделаны попытки к формированию такой системы показателей и решению теоретико-методических и методологических проблем оценки современного состояния рынка труда. Действующая в нашей стране комплекс статистических показателей, оценивающее конъюнктуру рынка труда и ее продуктивной занятости, вырабатывается на базе следующих информационных источников (рис.2).

---

⁶Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан. Официальный сайт Президента Республики Таджикистан [электронный ресурс] <http://www.president.tj> -Душанбе, 26 декабря 2018 года. [Дата обращения 16.04.2020].

Рисунок 2. Основные источники данных о занятости

Источник: разработано автором

В настоящее время отсутствует комплексная оценка, позволяющая объединить важнейшие показатели оценки конъюнктуры рынка труда и ее продуктивной занятости для быстрого и своевременного реагирования государственных и местных органов исполнительной власти на изменения закономерностей социально-экономического и демографического развития городов, областей и районов страны.

Своевременное и быстрое осуществление комплексной оценки конъюнктуры рынка труда и продуктивной занятости создает предпосылки для уточнения приоритетных направлений социально-экономического развития городов, областей и районов страны со стороны государственных и местных органов, формировать основные направления развития рынка труда, что, в значительной степени, способствует повышению уровню благосостояния населения страны.

Учитывая вышеизложенное, предлагаем методологический подход к статистической оценке конъюнктуры рынка труда и ее продуктивной занятости, который включает четыре этапа.

На начальном этапе формируются показатели, оценивающие спрос и предложение на региональном рынке труда и ее продуктивной занятости. Быстрая и своевременная реализация данных систем показателей способствует достоверной и точной оценки спроса и предложение на рынке труда и ее продуктивной занятости, а также уточнить однородных субъектов для последующего статистического исследования.

На следующем этапе осуществлена группировка регионов страны с учетом конъюнктуры рынка труда и ее продуктивной занятости, чтобы оценить уровень пропорционального развития регионов, дифференциации субъектов и их соответствии особенностям социально-экономического развития городов, областей и районов страны. Группировка регионов страны с учетом конъюнктуры рынка труда и ее продуктивной занятости дает возможность органам государственной и местной власти принимать оптимальные управленческие решения в процессе разработки государственных и социальных программ для развития городов, областей и районов страны.

На третьем этапе посредством применения предложенного интегрального показателя, осуществляется оценка современного состояния регионального рынка труда и ее продуктивной занятости. Преимущества данного подхода заключается в том, что с помощью данного интегрального показателя можно оценивать интенсивность рынке труда и ее продуктивной занятости, как на государственном, так и на местном уровне.

На завершающем этапе посредством результатов расчета интегрального показателя рынка труда и ее продуктивной занятости формируются приоритетные направления социально-экономического развития городов, областей и районов страны.

В диссертации установлено, что естественное движение населения в Республике Таджикистан способствовало росту основных показателей рынка труда. В целом, численность рабочей силы за 2013-2019 годы увеличилась с 4859,0 тыс. человек до 5521,0 тыс. человек соответственно. Его абсолютный прирост составляет 662 тысячи человек или 113,6%. За анализируемый период численность рабочей силы увеличилась в 1,13 раза, а ее средний абсолютный прирост составил 110333 человека. Следовательно, рабочая сила ежегодно увеличивается в среднем на 110333 человека.

Таблица 1. Основные показатели рынка труда в Республике Таджикистан, тысяча человек

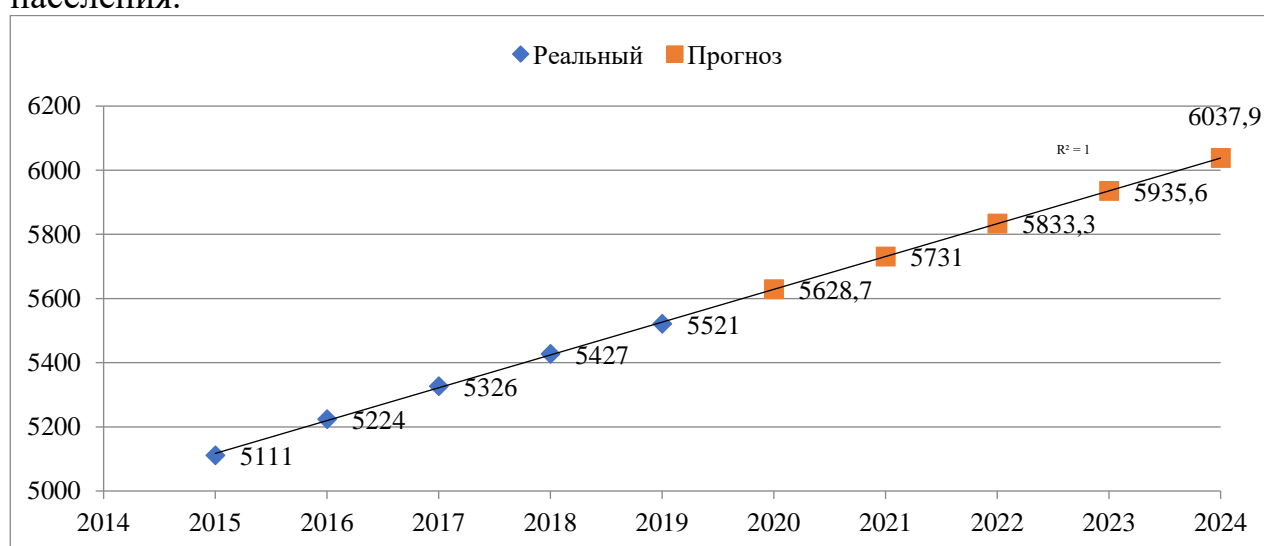
Показатели	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Темпы базового прироста, %
Трудовые ресурсы	4859,0	4983,0	5111,0	5224,0	5326,0	5427,0	5521,0	13,6
Рабочая сила	2362,0	2382,0	2437,0	2438,0	2460,0	2478,0	2514,0	6,5
Занятое население	2307,0	2325,0	2380,0	2384,0	2407,0	2426,0	2463,0	6,8
Официальные безработные	54,0	56,0	57,0	54,0	53,0	52,0	51,0	-5,6 (уменьшение)
Неиспользованная рабочая сила в экономике	2497,0	2601,0	2674,0	2786,0	2866,0	2949,0	3007,0	20,4

Источник: расчеты автора на основе данных Статистического ежегодника Республики Таджикистан // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – 2020. – С. 81.

Естественно, по мере роста трудовых ресурсов произрастает и величина рабочей силы. Так, в 2019 году по сравнению с 2013 годом прирост составил 6,4%. Как явствует из данных таблицы, среднегодовой прирост рабочей силы в 2013-2019 годах составил 1% или 25333 человека. Важной особенностью

данного показателя в Республике Таджикистан заключается в том, что темпы его прироста ниже, чем темпы неиспользованной рабочей силы в экономике. В 2013-2019 годах темп прироста неиспользованной в экономике рабочей силы составил 20,5%. На наш взгляд, разница этих величин больше зависит от экономических интересов трудоспособного населения. То есть часть трудоспособного населения занята работой с незарегистрированными доходами, например, трудовой миграцией внутри страны и за ее пределами. Однако их заработная плата выше средней заработной платы по всем видам экономической деятельности Республики Таджикистан, которая в 2019 году составила 1335,52 сомони. Это приведёт к тому, что рабочая сила перемещается на зарубежный рынок труда и снижается её эффект на экономику страны.

Так, как отметили выше, количество трудовых ресурсов в Республике Таджикистан с каждым годом увеличивается за счет естественного движения населения.

Диаграмма 1. Прогнозирование численности трудовых ресурсов в Республике Таджикистан, тыс. человек

Источник: разработана автором на основе данных Статистического ежегодника Республики Таджикистан // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – 2020. – С. 81.

Как следует из данных диаграммы 1, численность трудовых ресурсов с учетом среднего прироста в 2024 году составит 6037,9 тыс. человек. В этом случае возрастёт спрос на вакантные рабочие места и возникнет необходимость обеспечения более высокого уровня занятости.

Темп прироста показателя занятого населения в период 2013-2019 гг. составил 6,8%, что является существенным по сравнению со странами СНГ.

Диаграмма 2. Коэффициент занятого населения в некоторых странах СНГ на 2019, в %

Источник: Рынок труда Республики Таджикистан // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – 2019. – С. 186.

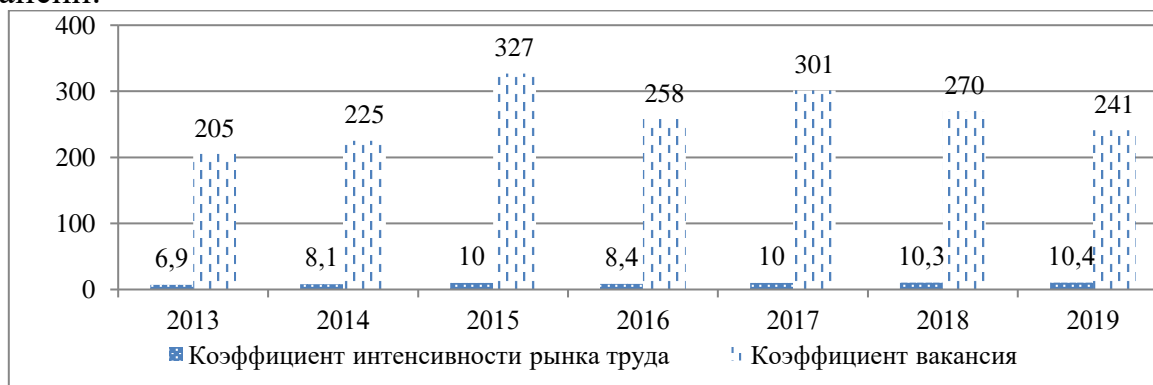
Как следует из данных диаграммы 2, коэффициент занятого населения увеличился под влиянием снижения коэффициента безработицы.

Согласно статистическим данным, количество безработных сокращается из года в год, достигнув 51000 человек в 2019 году, что составляет 2% численности рабочей силы.

На наш взгляд, причиной снижения данного показателя является, с одной стороны, увеличение предложения количества вакантных рабочих мест, а с другой стороны, незначительность среднемесячного пособия по безработице, так как в 2019 г. объём данного показателя составил 550,9 сомони. Из общего числа официально признанных безработными в 2019 году около 29% получили пособия, общая сумма которых составила 7790,4 тыс. сомони.

Специфической особенностью структуры официально признанных безработных является то, что 62,1% из них составляют молодые люди в возрасте 15-29 лет, и это вызывает беспокойство.

Соотношение заявлений предприятий о потребности в работниках можно определить по коэффициенту интенсивности на рынке труда, результат которого в Республике Таджикистан в 2019 году увеличился и равнялся 10,4 человек. Статистический показатель, отражающая интенсивность занятости населения по отношению к количеству предлагаемых рабочих мест, называется коэффициент вакансий.

Диаграмма 3. Изменение коэффициентов спроса и предложения рабочей силы на рынке труда Республики Таджикистан

Источник: расчеты автора на основе данных Статистического ежегодника Республики Таджикистан // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – 2020. – С. 92.

Результаты исследования выявили, что хотя коэффициент вакансий и снизилась по сравнению с 2018 годом, в 2019 году на одного вакантного места приходится 241 занятого населения. Увеличение коэффициента интенсивности рынка труда свидетельствует о том, что доля безработных превышает предлагаемое количество вакантных рабочих мест. На наш взгляд, уравнивать этот показатель в условиях рыночной экономики невозможно, но в обязательном порядке необходимо снижать его долю.

В диссертации, с целью полного выявления степени изменения показателей рынка труда в Республике Таджикистан, используется метод временных рядов.

**Таблица 2. Анализ основных показателей рынка труда
Республика Таджикистан за 2013-2019 годы методом временных рядов**

	Абсолютный прирост (чел.)	Коэффициент прироста (раз)	Темпы прироста (%)	Темпы избыточного роста (%)	Средний темп прироста (%)	Средний темп избыточного роста (%)	Средний абсолютный прирост (чел.)
Трудовые ресурсы	662000	1,136	113,6	13,6	102,1	2,1	110333
Рабочая сила	152000	1,064	106,4	6,4	101,04	1,04	25333
Занятое население	156000	1,067	106,7	6,7	101,1	1,1	26000
Официальные безработные	-3000	0,94	94	-6 (снижение)	99,05	-0,95 (снижение)	-500
Неиспользованная рабочая сила в экономике	510000	1,20	120	20	103,14	3,14	85000

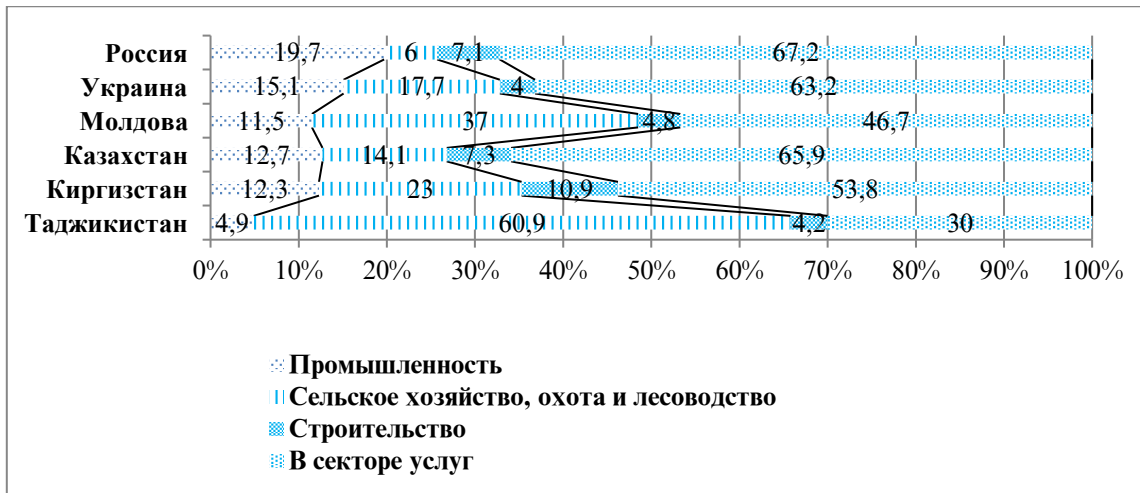
Источник: расчеты автора на основе данных Статистического ежегодника Республики Таджикистан // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан.– 2020. – С.81.

В ходе анализа было выявлено, что наибольший избыточный рост в этот период произошел за счет неиспользованной рабочей силы в экономике. На наш взгляд, такая ситуация, с одной стороны, способствует невиданному экономическому росту, а с другой стороны, ведет к увеличению естественной безработицы.

Величина показателя занятого населения за этот период оценивается положительно, так как темп её прироста составляет 6,7 %. В среднем ежегодно трудоустраиваются 26,0 тыс. человек.

Согласно международным показателям, 63% занятости работающего населения в СНГ приходится на сельское хозяйство, 24% - на сферу промышленности и 13% - на сферу услуги.

Диаграмма 4. Структура занятости населения по видам экономической деятельности по некоторым странам СНГ в 2019 г.

Источник: Рынок труда в Республике Таджикистан // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – 2020. – с . 188.

Наибольший темп роста занятости населения в Республике Таджикистан в 2013-2019 годах приходится на строительной сфере – 171%. В промышленной отрасли она выросла на 125%, сфере услуг – на 116,3%, а в сельскохозяйственном секторе – на 97,1%, т.е., наблюдается замедление роста на 2,9%.

В 2019 году из 608322 хозяйствующих субъектов, зарегистрированных на 01.01.2020, прекратили свою деятельность на рынке труда 11411 юридических лиц, 214 филиалов и представительств иностранных юридических лиц, 265 706 индивидуальных предпринимателей⁷, что оказывают негативное влияние на его показатели. Мы считаем, что Правительство Республики Таджикистан и соответствующие органы должны принять своевременные меры в этом направлении, так как при увеличении данного показателя численность занятых в экономике будет уменьшаться, а количество безработных и неиспользованной в экономике рабочей силы может увеличиваться.

Величина показателей рынка труда тесным образом зависит от степени влияния условий и экономических, социальных, политических, демографических показателей и географической среды региона. Так, регионы Таджикистана различаются по специфике местоположения, площади, численностью населения и другим показателям, поэтому степень изменения показателей рынка труда неодинакова от региона к региону. Например, доля трудовых ресурсов в Хатлонской области в 2019 году составила 57,3% при численности населения 3348,3 тыс. человек. В том же году численность рабочей силы ГБАО составляла 141,3 тыс. человек или 40,9% от общей численности населения. То есть, по мере уменьшения населения доля трудовых ресурсов уменьшалась. В зависимости от наличия влияющих факторов разнятся величина и степень изменения показателей рынка труда в регионах Республики Таджикистан.

⁷ Статистический ежегодник Республики Таджикистан // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – 2020. – С. 215-216.

Как было отмечено, в 2019 году Хатлонская область занимала первое место среди регионов страны по показателю численности трудовых ресурсов 1920,1 тыс. человек или 57,3% от общей численности населения.

Таблица 3. Статистический анализ основных показателей рынка труда в регионах Республика Таджикистан, тыс. человек

Показатели	Согдийская область		Хатлонская область		ГБАО		РРП		г. Душанбе	
	2013	2019	2013	2019	2013	2019	2013	2019	2013	2019
Трудовые ресурсы	1464,0	1608,6	1662,9	1920,1	137,7	141,3	1096,3	1275,1	506,3	589,2
Абсолютный прирост	144,6		257,2		3,6		178,8		82,9	
Темпы прироста, %	109,9		115,5		102,6		116,3		116,4	
Рабочая сила	802,9	829,0	830,1	898,8	72,5	57,8	379,9	430,6	182,1	203,8
Абсолютный прирост	26,1		68,7		-14,7		50,7		21,7	
Темпы прироста, %	103,2		108,3		79,7		113,3		111,9	
Занятое население	791,5	820,1	807,3	884,2	69,3	53,3	365,9	412,9	179,7	200,5
Абсолютный прирост	28,6		76,9		-16,0		47,0		20,8	
Темпы прироста, %	103,6		109,5		76,9		112,8		111,5	
Официальные безработные	11,7	8,9	22,8	14,6	3,2	4,5	14,0	17,7	2,4	3,3
Абсолютный прирост	-2,8		-8,2		1,3		3,7		0,9	
Темпы прироста, %	76		64		140,6		126,4		137,5	
Неиспользованная в экономике рабочая сила	661,1	779,6	832,8	1021,3	65,2	83,5	716,4	844,5	324,2	385,4
Абсолютный прирост	118,5		188,5		18,3		128,1		61,2	
Темпы прироста, %	117,9		122,6		128,0		117,9		118,9	

Источник: расчеты автора на основе данных Статистического ежегодника Республики Таджикистан // Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан.– 2020. – С.81-94; Рынок труда в Республике Таджикистан // Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан.– 2020. – С.57-88.

Как явствует из данных таблицы, абсолютный прирост трудовых ресурсов по Хатлонской области за 2013-2019 годы составил 257,2 тыс. человек, темп роста составил 115,5%, что является ниже темпа роста неиспользованной рабочей силы в экономике (122,6%). Показатели рабочей силы и занятости за этот период увеличились на 108,3% и 109,5% соответственно. Только уровень официальной безработицы в абсолютном показателе снизился на -8,2 тыс. человек или -36%. Показатель снижения уровня безработицы наблюдается также и в Согдийской области, где за этот период снизился на 2,8 тыс. человек или -24%. Самый высокий темп повышения уровня безработицы составляет в ГБАО – 40,6%, РРП – 26,4 % и в городе Душанбе - 37,5%.

Ситуация на рынке труда в ГБАО вызывает тревогу, так как трудовые ресурсы росли медленно, а доля рабочей силы за последние 7 лет снизилась на 14,7 тыс. человек или -20,3%. При этом абсолютная величина численности

занятого населения уменьшилась на 16,0 тыс. человек или 23,1%. Естественно, с уменьшением занятости увеличивается безработица. Такую ситуацию можно наблюдать на рынке труда ГБАО. Например, коэффициент безработицы вырос с 4,6% в 2013 году до 8,4% в 2019 году, что вызывает беспокойство.

Для того чтобы отразить степень изменения показателей рынка труда в регионах страны, мы использовали метод прогнозирования.

Таблица 4. Прогнозирование основных показателей рынка труда в регионах Республики Таджикистан методом линейной функции

Показатели	Регионы	2021	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Трудовые ресурсы	Согдийская область	1649,9	1732,6	1753,3	1774,0	1794,7	1815,4	1836,1
	Хатлонская область	1993,6	2140,5	2177,2	2213,9	2250,6	2287,3	2324,0
	ГБАО	142,3	144,3	144,8	145,3	145,8	146,3	146,8
	РРП	1326,2	1428,2	1453,7	1479,2	1504,7	1530,2	1555,7
	г. Душанбе	612,9	660,1	671,9	683,7	695,5	707,3	719,1
Рабочая сила	Согдийская область	836,4	851,2	854,9	858,6	862,3	866,0	869,7
	Хатлонская область	918,4	957,6	967,4	977,2	987,0	996,8	1006,6
	ГБАО	53,6	45,2	43,1	41,0	38,9	36,8	34,7
	РРП	445,1	473,9	481,1	488,3	495,5	502,7	509,9
	г. Душанбе	210,0	222,4	225,5	228,6	231,7	234,8	237,9
Занятое население	Согдийская область	828,3	844,7	848,8	852,9	857,0	861,1	865,2
	Хатлонская область	906,2	950,2	961,2	972,2	983,2	994,2	1005,2
	ГБАО	48,7	39,5	37,2	34,9	32,6	30,3	28
	РРП	426,3	453,1	459,8	466,5	473,2	479,9	486,6
	г. Душанбе	206,4	218,4	221,4	224,4	227,4	230,4	233,4
Официальные безработные	Согдийская область	8,1	6,4	6,0	5,6	5,2	4,8	4,4
	Хатлонская область	12,2	7,4	6,2	5,0	3,8	2,6	1,4
	ГБАО	4,9	4,1	3,9	3,7	3,5	3,3	3,1
	РРП	18,7	20,7	21,2	21,7	22,2	22,9	30,4
	г. Душанбе	3,5	4,1	4,25	4,4	4,55	4,7	4,85
Неиспользованная в экономике рабочая сила	Согдийская область	813,4	881,4	898,4	915,4	932,4	949,4	966,4
	Хатлонская область	1075,1	1183,1	1210,1	1237,1	1264,1	1291,1	1318,1
	ГБАО	88,7	99,5	102,2	104,9	107,6	110,3	113
	РРП	881,1	954,3	972,6	990,9	1002,9	1027,5	1045,8
	г. Душанбе	402,8	405,2	405,8	406,4	407,0	407,6	408,2

Источник: расчеты автора на основе Статистического ежегодника Республики Таджикистан // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан.– 2020. – С. 81-100.

В ходе прогнозирования основных показателей рынка труда выяснилось, что в регионах Республики Таджикистан состояние показателей расположено неравномерно.

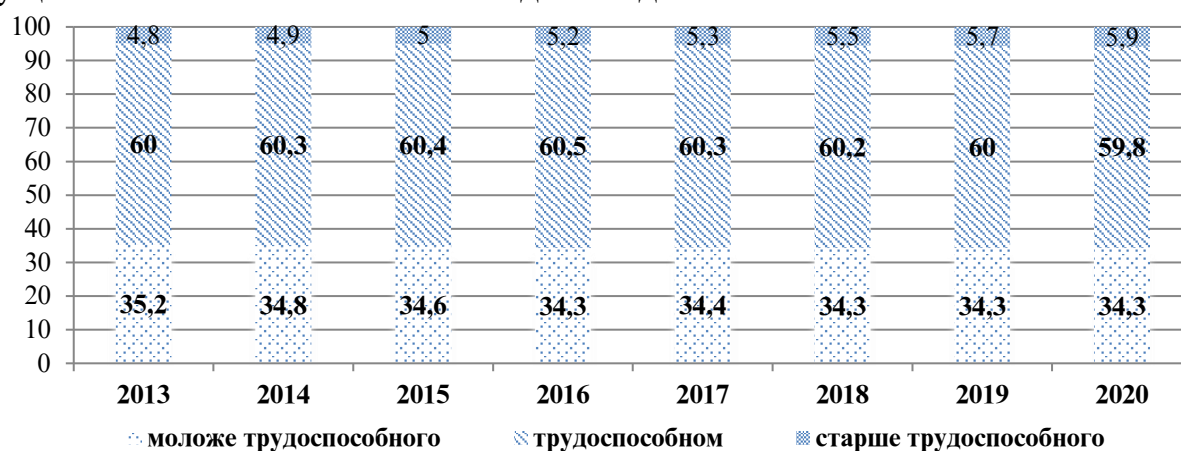
Результат прогнозирования, основанный на методе линейной функции, определил, что рабочая сила в ГБАО, вероятно, будет уменьшаться из года в год. На наш взгляд, фактор миграции населения способствовал снижению численности занятого населения в ГБАО. Потому что в 2019 году темп прироста

миграции снизился на 5 тысяч человек, что является самым высоким показателем среди региональных показателей.

На наш взгляд, в современных условиях уровень занятости может изменяться под влиянием различных факторов, к которым относятся следующие факторы: экономические, социальные, политические, демографические факторы и региональная географическая среда.

На изменение показателей рынка труда непосредственное влияние оказывают демографические факторы, особенно возрастной фактор. Степень возрастного влияния населения воздействует не только на численность трудовых ресурсов, рабочей силы, занятости, но и на уровень безработицы, что является предметом статистического исследования в диссертации.

В структуре демографических показателей страны наблюдается существенное изменение за последние годы.

Диаграмма 5. Возрастная структура населения Республики Таджикистан (в %)

Источник: Демографический ежегодник Республики Таджикистан // Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан.– 2020. – С. 38-40.

Как видно из данных диаграммы 9, доля трудовых ресурсов в 2019 году составила 59,8%, что на 0,2% меньше, чем в 2013 году.

В ходе диссертационного исследования было установлено, что доля показателя моложе трудоспособного возраста практически не изменилась за последние 3 года, но увеличивается доля населения старше трудоспособного возраста. В 2019 году этот показатель составил 5,9%, что на 1,1 п.п. выше, чем в 2013 году. На наш взгляд, рост доли населения старше трудоспособного возраста в экономике не имеет хороших последствий и не может не влиять на уровень занятости. Например, по мере роста этой возрастной группы населения будет увеличиваться нагрузка на рабочую силу и в целом на тех, кто считается кормильцем домохозяйств.

В ходе исследование данных было доказано, что из года в год показатель общей нагрузки на трудовые ресурсы и рабочей силы увеличивалась, и в 2019 году по сравнению с 2013 годом увеличилась на 11 и 118 человек соответственно. В связи с сокращением доли рабочей силы в 2019 году увеличилась нагрузка подростков и уменьшилась по сравнению с численностью трудовых ресурсов.

Таблица 5. Нагрузка на трудовые ресурсы и трудоспособное население в Республике Таджикистан (на 1000 человек)

Годы	Коэффициент общей нагрузки в отношении:		Коэффициент нагрузки подростков в отношении:		Коэффициент нагрузки пожилых людей в отношении:		Доля нагрузки подростков в % по отношению к:		Доля нагрузки пожилых людей в % по отношению к:	
	Трудовые ресурсы	Рабочая сила	Трудовые ресурсы	Рабочая сила	Трудовые ресурсы	Рабочая сила	Трудовые ресурсы	Рабочая сила	Трудовые ресурсы	Рабочая сила
2013	667	1372,1	585,3	1204,1	81,7	168	87,8	87,8	12,2	12,2
2014	663,5	1388,2	580,4	1214,4	83,1	173,8	87,5	87,5	12,5	12,5
2015	660,5	1385,2	575	1206	85,5	179,2	87	87,1	13	13
2016	664,1	1423,1	576,1	1234,4	88	188,7	86,7	86,7	13,3	13,3
2017	704,3	1525	575,2	1245,4	129,1	279,6	81,7	81,7	18,3	18,3
2018	673	1474,1	576,7	1263,1	96,3	211	85,7	85,7	14,3	14,3
2019	678,6	1490,2	578	1269,3	100,6	220,9	85,2	85,2	14,8	14,8

Источник: расчеты автора на основе данных Статистического ежегодника Республики Таджикистан // Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан.– 2020. – С. 81.

Как было отмечено нами выше, количество пожилых людей растет по сравнению с предыдущими годами, поэтому увеличился коэффициент нагрузки пожилых людей в 2019 году.

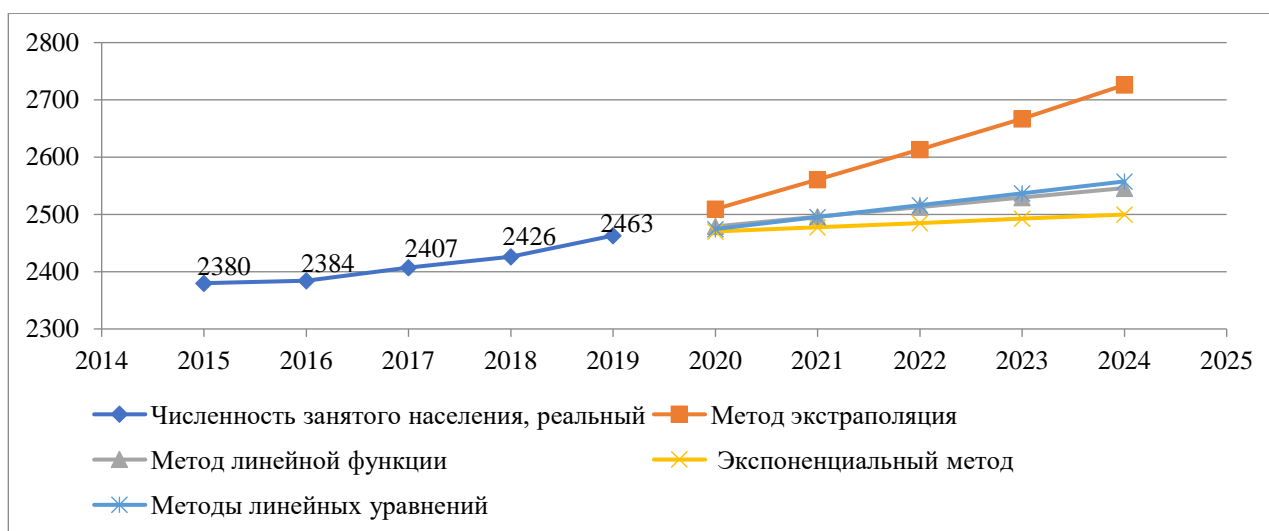
В ходе диссертационного исследования было установлено, что численность рабочей силы из года в год уменьшается из-за влияния внешней миграции. Таким образом, анализ статистических данных показал, что в 2019 году прирост миграции в Таджикистане составил -13636 человек.

Из общего числа выезжающих лиц в 2019 году 95,6% составляют лица старше 15 лет, которые считаются трудовыми ресурсами. Независимо от того, что большинство переселенцев в этом возрасте имеют 62,2% общего среднего образования, доля лиц с высшим и незаконченным высшим образованием не мала, т.е. в этот период составляет 19% лиц старше 15 лет.⁸

На наш взгляд, в случае усиления этой тенденции, с одной стороны, приведет к сокращению занятости квалифицированной рабочей силы, утечке мозгов, а с другой - окажет влияние на демографические процессы.

В ходе диссертационного исследования для прогнозирования показателя занятости использовались статистические методы прогнозирования, такие как метод экстраполяции, линейной функции, экспоненциальной функции и уравнения прямой линии, которые представлены на диаграмме 10.

⁸ Демографический ежегодник Республики Таджикистан // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан.– 2020. – С. 267.

Диаграмма 6. Прогнозирование численности занятого населения в Республике Таджикистан, тыс. человек

Источник: расчеты автора на основе полученных результатов исследования

Как видно из данных диаграммы 10, результаты расчётов методов прогнозирования свидетельствуют о росте занятости населения в Республике Таджикистан. Однако темп роста занятости является ниже показателей трудовых ресурсов и неиспользованной рабочей силы в экономике за 2013-2019 годы. Если темп роста составляет 6,8% для показателя занятости, то на рабочую силу приходится 13,6% и 20,5% на неиспользованной рабочей силы в экономике, что показатель занятости ниже 6,8 п.п. и 13,7 п.п. соответственно. Только показатель безработицы за этот период снизился на -5,5%.

ВЫВОДЫ

Основные научные результаты исследования

1. В ходе диссертационного исследования было выяснено, что под понятием рынок труда понимается место, куда направляются рабочая сила, интеллектуальная собственность и человеческие навыки и способности с целью трудоустройства и получения экономической выгоды, его показатели меняются под влиянием экономических, социальных, политических, демографических условий и географические среды региона. Вместе с с тем, именно статистическая оценка факторов, оказывающих влияние на спрос и предложение рынка труда и ее продуктивной занятости, создает предпосылки для уточнения ключевых проблем, препятствующие развитию рынка труда. Следовательно, необходимо учесть тот факт, что трудовые ресурсы, производительность труда, экономический рост и благосостояние, являются тесно взаимосвязанными [4-А].

2. В диссертации представлены методологические этапы для статистической оценки конъюнктуры рынка труда и ее продуктивной занятости, что позволяет осуществить группировку регионов страны с учетом конъюнктуры рынка труда и ее продуктивной занятости. Посредством применения предложенного интегрального показателя, осуществляется оценка современного состояния регионального рынка труда и ее продуктивной

занятости. Преимущества данного подхода заключается в том, что с помощью данного интегрального показателя можно оценивать интенсивность рынке труда и ее продуктивной занятости, как на государственном, так и на местном уровне. На наш взгляд, эффективность процесса функционирования рынка труда тесным образом зависит от нормативно-правовых документов, которые служат средством регулирования этой деятельности. В целях более широкого изучения проблем занятости и участия населения в различных формах трудовой деятельности, необходимо проводить регулярные выборочные статистические обследования по вопросам занятости. В ходе исследования было выявлено, что основным источником статистической информации о качественном составе рабочей силы, структуре реальной безработицы и ее продолжительности, причинах безработицы, способах трудоустройства, является исследование рабочей силы по занятости, позволяющее нам оценить количество безработных и рабочей силы в соответствии со стандартами МОТ на уровне страны и регионов Республики Таджикистан [6-А].

3. Диссертационное исследование выявило, что величина численности занятого населения в 2013-2019 годах является положительной, так как темп ее роста составляет 6,7%. В среднем ежегодно было трудоустроено 26,0 тыс. человек. В 2019 году по сравнению с 2018 годом численность занятого населения увеличилась на 37900 человек. Наряду с этим, в 2019 году заявления предприятий о потребности в работниках составили 10201 человек, что не соответствует социальным индикаторам НСР-2030 по созданию новых продуктивных постоянных рабочих мест, установленных ежегодно не менее 100 тыс. человек. Наибольшую долю занятости населения в экономике Республики Таджикистан составляет деятельность, созданная на основе частной собственности. На наш взгляд, одним из основных факторов роста занятости в форме частной собственности, которая в 2019 году составит 71,1% от общей занятости, является повышение заработной платы и условий труда. Например, организации, осуществляющие финансовую деятельность в Республике Таджикистан, в большинстве своем созданы на основе частного капитала, и в 2019 году их средняя заработная плата составила 3203,93 сомони. В ходе исследования трудовых ресурсов Республики Таджикистан было установлено, что темпы их прироста ниже показателя неиспользованной рабочей силы в экономике. В 2013-2019 годах темп прироста неиспользованной рабочей силы в экономике составила 20,5%. На наш взгляд, разница этих величин больше зависит от экономических интересов трудоспособного населения. То есть часть трудоспособного населения занята работой, доход по которой не регистрируется, например трудовой миграцией внутри страны и за ее пределами. Однако их доля в доходах является выше, чем средняя заработная плата по всем видам экономической деятельности, которая в 2019 году составила 1335,52 сомони. Такая ситуация приведет к тому, что рабочая сила стремится на зарубежный рынок труда, а это снизит её эффект на экономику страны. Для выявления приоритетных направлений развития рынка труда необходимо проводить регулярный мониторинг основных статистических показателей и выявлять динамику и тенденции развития регионов страны. По прогнозным данным,

численность трудовых ресурсов с учётом среднего роста в 2024 году составит 6037,9 тыс. человек. В этом случае возрастет спрос на вакантные рабочие места и возникнет необходимость обеспечения более высокого уровня занятости населения [5,7-А].

4. В ходе прогнозирования основных показателей рынка труда выяснилось, что в регионах Республики Таджикистан показатели расположены неравномерно. Таким образом, стало ясно, что численность трудовых ресурсов неуклонно растет во всех регионах. Темп прироста трудовых ресурсов за 2013-2019 годы составляет 9,9% в Согдийской области, 15,5% в Хатлонской области, 2,6% в ГБАО, 16,3% в РРП и 16,4% в городе Душанбе. Прирост трудовых ресурсов в регионах имеет свои специфические особенности. На наш взгляд, основной причиной увеличения рабочей силы в городе Душанбе является процесс урбанизации населения, а в Согдийской, Хатлонской областях и РРП - естественный прирост населения. В ГБАО из-за низкого естественного прироста населения темпы роста трудовых ресурсов низкие, чем в других регионах. Диссертационное исследование установило, что показатели рынка труда различаются по регионам страны. Например, результаты прогнозирования показали, что показатель рабочей силы в ГБАО, вероятно, будет сокращаться из года в год. С 57,8 тыс. в 2019 г. до 45,2 тыс. в 2024 г., если не изменится его абсолютный средний рост. Наряду с сокращением показателя рабочей силы в ГБАО, величина численности занятого населения также имеет тенденцию к сокращению. В других регионах страны, наоборот, занятость растет, но темпы ее роста отстают от темпов прироста незадействованной рабочей силы в экономике. На наш взгляд, снижение численности занятого населения в ГБАО связано с увеличением миграции. Потому что в 2019 году этот показатель составил 5 тысяч человек, что является самым высоким показателем среди региональных показателей [7-А].

5. В ходе исследования было установлено, что предложение рабочей силы и продуктивная занятость в значительной степени зависят от изменений численности населения и ее половозрастной структуры. В трудоизбыточных районах проблемы занятости приобретает острый характер. Такое положение также свойственно для региона ГБАО, поскольку там низкое предложение рабочих мест усугубляет ситуацию и ведет населению к урбанизации или трудовой миграции. Обследование безработицы выявило, что чем выше уровень безработицы в возрасте 20-29 лет, тем больше вероятность того, что люди того же возраста будут вовлечены в трудовую миграцию. В 2019 году доля молодых людей в возрасте 20-29 лет, переселившихся в Таджикистан, составила 15743 человека или 38,5 % от общего числа переселенных, а количество переселявшихся из страны лиц того же возраста – 22 530 человек или 41,3% от общего числа переселенных. Было установлено, что численность молодежи этого возраста уменьшается на 6787 человек в год за счет миграции. Потому что для молодежи этого возраста существует множество проблем, таких как низкая средняя заработная плата, высокий индекс потребительских цен, что приводит к недоступности жилья, создание хозяйств, полному обеспечению домохозяйств и другим проблемам [5-А]

Рекомендации по практическому использованию результатов исследования

1. Уровень занятости и безработицы, средняя зарплата и др. считаются ключевыми макроэкономическими индикаторами, оценивающими современное состояние и развитие национальной экономики. Диспропорция между спросом и предложением можно оценить не только количественно, но и структурно, в том случае, когда спрос на рынке труда не соответствует предложению по полувозрастной, профессиональной структуре, уровня квалификации населения, ищущих высокооплачиваемую работу. Учет данного предложения со стороны государства, будет очень полезным для обеспечения продуктивной занятости населения [б-А].

2. Региональные и локальные рынки труда создают необходимые предпосылки для обеспечения саморегулирования и продуктивной занятости. Диспропорцию спроса можно устранить путем мобильности трудоспособных жителей: переселения населения из трудоизбыточных регионов в регионы с наибольшим количеством рабочих мест. Однако, региональные темпы мобильности населения Республики Таджикистан по сравнению со странами с относительно развитыми рынками труда, до сих пор остаются низкими. Основными причинами слабой мобильности рынка труда в Республике Таджикистан являются низкий уровень доходности, препятствующий маятниковой миграции, рост цен на местных рынках по сравнению с жильем и высокая стоимость переезда, которая для многих домохозяйств является недоступной. На наш взгляд, преодоление этих проблем для укрепления рынка труда страны не останется без последствий.

3. На наш взгляд, основными факторами, влияющими на показатели рынка труда в ГБАО, являются социально-экономические, демографические и географические факторы. Наряду с низким уровнем средней заработной платы, не созданы благоприятные условия труда, слабо развита производственная инфраструктура. В то же время в регионе наблюдается ситуация депопуляции и интенсивной урбанизации населения. Поэтому рекомендуется частично решить проблемы рынка труда за счет привлечения инвестиций и создания производственных и сервисных предприятий, создания новых благоприятных рабочих мест, разработки программы экономического и социального стимулирования населения региона. На наш взгляд, в современных условиях регионов создание новых рабочих мест с благоприятными условиями и высокой заработной платой является ключевым фактором привлечения рабочей силы и обеспечения занятости населения. Потому что в регионах, где занятое население получает высокую заработную плату, низка доля неиспользуемого в экономике населения и безработных [б-А].

4. В современных условиях экономического развития Республики Таджикистан вопрос повышения заработной платы является ключевым условием, так как доля трудовых доходов относительно невелика (в 2019 году доля заработной платы наемных работников составила 24,2% всех доходов населения), и не в состоянии в полной мере удовлетворить материальные и моральные потребности работника. Такая ситуация приведет к тому, что уровень

безработицы будет расти. В ходе диссертационного исследования выявлены гендерные различия в показателе безработицы. Самая большая доля безработных в ГБАО составляют женщины - 51,1%, а самая низкая доля безработных женщин приходится на г. Душанбе - 42,4%. На наш взгляд, отличительная черта этого показателя зависит от двух факторов: во-первых, с одной стороны, большинства женщин, живущих и переселившихся в г. Душанбе имеют цели трудоустройства и наемная заработная плата их удовлетворяет, а с другой стороны, большинство из них имеют высшее образование и способны найти работу; во-вторых, женщины в ГБАО не имеют полного доступа к высшему образованию (из 42 высших учебных заведений 2 находятся в ГБАО, где обучается 4226 человек), а рабочих мест и условий труда в регионе по сравнению с другими регионами неблагоприятны [5-А].

5. В ходе корреляционного исследования было установлено, что имеется существенная корреляция между показателями занятости и занятости в условиях, не соответствующих санитарным нормам. При увеличении занятости в условиях, не соответствующих санитарным нормам на единицу, численность занятого населения может вырасти на 0,09 человека. То есть, при наличии занятости в условиях, не соответствующих санитарным нормам, уровень занятости населения будет увеличиваться медленно. На наш взгляд, при наличии занятости в неблагоприятных условиях порождаются другие отраслевые проблемы, такие как травматизм, трудовые споры, гибель сотрудников и т.д., которые обуславливают снижение занятости.

Список публикаций соискателя ученой степени

Статьи в рецензируемых журналах:

- [1-А]. Раҷабов О.Ҷ. Таҳлили хусусиятҳои бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] Э.Ш. Зарипов, О.Ҷ. Раҷабов. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2018.– №9.–С.144-147. (0,4 ҷ.ч.)
- [2-А]. Раҷабов О.Ҷ. Усулҳои таҳқиқот ва таҳлили нишондиҳандаҳои бозори меҳнат [Матн] О.Ҷ. Раҷабов. // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2018, №3 (253) с 99-102. (0,15 ҷ.ч.)
- [3-А]. Раҷабов О.Ҷ. Динамика, таҳлили захираҳои меҳнатӣ ва сатҳи бекорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] О.Ҷ. Раҷабов., Қ.Х. Барфиев., Э.Ш. Зарипов. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иқтисодӣ. – 2019. –№8. (қ.1). – С.77-82. (0,2 ҷ.ч.)
- [4-А]. Раҷабов О.Ҷ. Самтҳои методологии таҳқиқоти омории шуғл ва бекорӣ дар бозори меҳнат [Матн] Қ.Х. Хушвахтзода, О.Ҷ. Раҷабов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2020. – №2 (31) С.172-178. (0,5 ҷ.ч.)
- [5-А]. Раҷабов О.Ҷ. Таҳлили омории тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] О.Ҷ. Раҷабов, Ф.М. Ахмадов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Илмҳои иқтисодӣ, соҳибкорӣ ва соҳаи иҷтимоӣ. – 2021.– №1. (35). – С. 88-95.
- [6-А]. Раҷабов О.Ҷ. Усулҳои вариатсионӣ ва атрибутивии таҳлил аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқотҳои интихобии бозори меҳнат [Матн] О.Ҷ. Раҷабов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон №1(35)/2021 саҳ 86-90. (0,3 ҷ.ч.)

[7-А]. Раҷабов О.Ҷ. Баҳодиҳии омории сохтори бекорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] О.Ҷ. Раҷабов // Ахбори Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.– 2021, №2 (263) с 132-136. (0,3 ҷ.ҷ.)

В других изданиях:

[8-А]. Раджабов О.Дж. Проблемы, влияние внутренних и внешних факторов на рынок труда и его субъекты [Текст] Э.Ш. Зарипов, О.Дж. Раджабов // Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерского учета, анализа и аудита: Материалы VII международной научно-практической конференции (21-22 сентября 2018 г, г. Душанбе) Под ред. д.э.н., профессора Факерова Х.Н. - Душанбе: ОИПБА ТР, 2018. – 217с. С 55-59. (0,25 п.л.)

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Рачабов Олимхон Чурахонович дар мавзӯи «Таҳлили омории шуғли аҳоли ва бозори меҳнат дар шароити минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа Phd доктор аз рӯи ихтисоси 6D051200 -Омор.

Мубрамии таҳқиқоти мазкур дар он зоҳир мегардад, ки иқтидорҳои бозори меҳнат дар минтақаҳои ҷумҳурӣ нобаробар ҷойгир шудаанд. Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ муаллиф кӯшиш намудааст, ки мувозинати шуғли аҳолиро дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода таҳлили омории онро гузаронад. Аз ин рӯ мубрамияти мавзӯи таҳқиқгардида асоснокӣ пайдо намудааст. Ҳадафи таҳқиқоти диссертатсионӣ омӯзиш ва баҳодиҳии омории шуғли аҳоли дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор кардани омилҳои таъсиррасон ба он ва муайян кардани самтҳои афзалиятноки афзоиши шуғл дар байни аҳолии мамлакат ҳисобида мешавад.

Дастовардҳои илмии муаллиф аз таҳияи пешниҳоди илмӣ-методӣ ва тавсияҳои дорои хусусияти илмиву амалидошта барои беҳтар намудани танзими равнди бозори меҳнати ҷумҳурӣ иборат мебошад. Дар заминаи омӯзиши назарияҳои муосири илмӣ оид ба бозори меҳнат, мафҳуми омории бозори меҳнат ва шуғли аҳоли бо назардошти хусусиятҳои рушди минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омилҳои таъсиррасон пешниҳод гардидааст. Таҳқиқи омории методологияи нишондиҳандаҳои бозори меҳнат гузаронида шуда, манбаъҳои асосии маълумот оид ба бозори меҳнат пешниҳод ва шуғли аҳоли гурӯҳбандӣ гардидааст. Ҳамзамон омил ва шароитҳои ба тағйирёбии нишондиҳандаи шуғл таъсиррасон дар сатҳи минтақаҳои ҷумҳурӣ ошкор гардида ояндабинии нишондиҳандаҳои асосии бозори меҳнат бо усулҳои гуногуни илмӣ дар минтақаҳо гузаронида шудааст. Тавсия шудааст, ки нишондиҳандаҳои дараҷаи шуғл ва бекорӣ, музди меҳнати миёна ва ғайраҳо нишондиҳандаҳои муҳимтарини макроиқтисодӣ мебошанд, ки ҳолат ва тараққиёти иқтисодиётро тавсиф медиҳанд. Нобаробарӣ байни талабот ва пешниҳод метавонад на танҳо миқдорӣ балки сохторӣ ҳам бошад, агар дар ҳолате талабот ба қувваи корӣ бо пешниҳод аз рӯи ҷинс, сохтори касбӣ, сатҳи маълумот ва таҳассусии корҷӯяндагон мувофиқат накунад ҳадамоти шуғл метавонад ин коргаронро бекор шуморад ё ин ки онҳоро аз рӯи таҳассусашон ба кор таъмин намояд. Барои давлат чунин сиёсат дар соҳаи шуғл хеле натиҷабахш ва муфид хоҳад буд.

Калидвожаҳо: сатҳи бекорӣ, бозори меҳнат, захираҳои меҳнатӣ, ҷойҳои корӣ, муҳочирати меҳнатӣ, ҷинс, сину сол ва маълумотнокӣ, сохтори касбӣ, сиёсати давлат, нишондиҳандаҳои дараҷаи шуғл, методологияи нишондиҳандаҳо, таҳлили нишондиҳандаҳои оморӣ.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Раджабова Олимхона Джурахоновича на тему «Статистический анализ занятости населения и рынка труда в условиях регионов Республики Таджикистан», на соискание ученой степени доктора философии (Phd) – доктора по специальности 6D051200 -Статистика

Актуальность данного исследования заключается в том, что потенциалы рынка труда расположены неравномерно в регионах страны. В ходе диссертационного исследования автор попытался рассмотреть баланс занятости населения на рынке труда Республики Таджикистан и провести его статистический анализ. Таким образом, обосновывается актуальность темы исследования обоснована. Целью диссертационного исследования является статистическая оценка занятости населения и выявление факторов, влияющих на нее, выявление приоритетных направлений роста занятости населения страны.

Научные достижения автора состоят в разработке научно-методических предложений и рекомендаций научно-практического характера по совершенствованию регулирования рынка труда в стране. На основе изучения современных научных теорий рынка труда представлена статистическая концепция рынка труда и занятости населения с учетом специфики развития регионов Республики Таджикистан и влияющих факторов. Проведено статистическое исследование методологии показателей рынка труда, предложены основные источники информации о рынке труда и сгруппирована занятость населения. При этом выявлены факторы и условия, влияющие на изменение уровня занятости на уровне регионов страны, и проведено различными научными методами прогнозирование основных показателей рынка труда в регионах. Рекомендовано, чтобы показатели занятости и безработицы, средней заработной платы и другие считались важнейшими макроэкономическими показателями, характеризующими состояние и развитие экономики. Неравенство между спросом и предложением может быть не только количественным, но и структурным, в случае если спрос на рабочую силу не соответствует предложению по полу, профессиональной структуре, уровень образования и квалификации лиц, ищущих работу, то службы занятости могут засчитать этих работников как безработные или предоставить им работу на основании их квалификации. Такая политика в сфере занятости будет очень эффективной и полезной для государства.

Ключевые слова: уровень безработицы, рынок труда, трудовые ресурсы, рабочие места, трудовая миграция, пол, возраст и образование, профессиональная структура, государственная политика, показатели уровня занятости, методология показателей, анализ статистических показателей.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation of Rajabov Olimkhon Jurakhonovich on the topic "Statistical analysis of employment and the labor market in the conditions of the regions of the Republic of Tajikistan", for the degree of Doctor of Philosophy (Phd) - Doctor in the specialty 6D051200 - Statistics

The relevance of this study lies in the fact that the potentials of the labor market are located unevenly in the regions of the country. In the course of the dissertation research, the author tried to consider the balance of employment in the labor market of the Republic of Tajikistan and conduct its statistical analysis. Thus, the relevance of the research topic is substantiated. The purpose of the dissertation research is a statistical assessment of the employment of the population and the identification of factors influencing it, the identification of priority areas for the growth of employment in the country.

The scientific achievements of the author consist in the development of scientific and methodological proposals and recommendations of a scientific and practical nature for improving the regulation of the labor market in the country. Based on the study of modern scientific theories of the labor market, a statistical concept of the labor market and employment of the population is presented, taking into account the specifics of the development of the regions of the Republic of Tajikistan and influencing factors. A statistical study of the methodology of labor market indicators has been carried out, the main sources of information on the labor market have been proposed, and the employment of the population has been grouped. At the same time, the factors and conditions influencing the change in the level of employment at the level of the regions of the country were identified, and forecasting of the main indicators of the labor market in the regions was carried out using various scientific methods. It is recommended that indicators of employment and unemployment, average wages and others be considered the most important macroeconomic indicators characterizing the state and development of the economy. The inequality between supply and demand can be not only quantitative, but also structural, if the demand for labor does not match the supply by gender, professional structure, education and qualifications of job seekers, then employment services can count these workers as unemployed or provide them with jobs based on their qualifications. Such an employment policy will be very effective and beneficial for the state.

Key words: unemployment rate, labor market, labor resources, jobs, labor migration, gender, age and education, professional structure, government policy, employment rate indicators, methodology of indicators, analysis of statistical indicators.

Ба чопаш 00.00.2022 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғазӣ офсетӣ.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДМТ чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, кӯчаи Лоҳутӣ 17

Подписано в печать 00.00.2022. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТНУ
734025, г. Душанбе, ул. Лохути 17

